

1. СРІБНИЙ ЧОЛОВІЧОК

— Дзинь...

— Дзінь...

— Бумс!

Я лежу, сповитий темінь-темнотою, і слухаю, як він бавиться. Він давно живе в нашій хаті, може, у запічку, а може, під лавою, де, згорнувшись клубком, дрімає Сопуха. Він зовсім не боїться Сопухи і часто спить на її м'якеньких лапах. А рано-вранці, коли дома нікого нема і вікна закриті віконницями, він приходить до мене в гості. Сідає на бильце мого ліжка і видзвонює срібними підківками.

— Дзинь...

— Дзінь...

— Бумс!

Зараз він у кутку біля мисника. Там чорна діжа з водою, там вогко й темно, але я бачу його. Він тоненький, як стеблинка, той химерний чоловічок. І світиться — синім вогнем. А бистрий, моторний — не вслідкуєш за ним. Шасть, шасть! — так і бігає по долівці, та все скоком-при-скоком, так і пурхає по хаті, і здається: блискає світлячок у пільмі. Крильця у нього легкі й прозорі, як у трав'яного коника, і коли він змахує крильцями, вони тихо шерхотять, майже нечутно потріскують: трісь-трісь-трісь...

Зранку йому весело; мабуть, добре виспався, похрумкав пшеничні крихти (я насипав йому на лаві) і зараз вигулюється — підскакує на одній

нозі. Підскочить і вдарить підківками: дзень! Підскочить і вдарить: дзень!
І сам прислухається, як у нього виходить оте срібне дзенькання.

Ось він пурхнув з полиці на ослін і застрибав до мене. Диви, диви, то він дражниться: стриб-стриб — підскочить до мене, а тоді стриб-стриб — тікає назад. І язиком прицмокує, наче примовляє: "Буц, буц, не боюц!"

Ага, думаю, ти в мене дограєшся. Зараз я тебе зловлю...

Тихенько просовую ногу з-під ковдри; і тільки я висунув п'яти — мурашки побігли по тілу, побігли... аж до теплих грудей. Завмираю, жду, поки ноги звикнуть до лоскітливих мурашок. Потім лягаю на живіт і спускаюсь додолу. Сунеться ковдра, сунусь і я, і повисаю десь у повітрі, повисаю над чорною пелькою. Мені шпигає в лікті, я скрикую "ой!" і пускаю ковдру, і падаю, і раптом торкаюсь чогось холодного, і то, виявляється, долівка.

Ні, я геть не злякався, просто подумав, що впав у глибоченьку яму, і в мене дрижать коліна. Ось я трошки постою, подивлюсь, куди мені йти. Внизу так і дише темінь, і холод хапає за спину. Може, назад? Ліжко ось тут, ковзь — і сховаюсь під ковдру... Еге ж, а той чортпк? Він же дивиться з кутка і сміється. Ну чого ти смієшся? Думаєш, я злякався? Стривай, піймаю тебе за хво, тоді побачиш. (А ти знаєш, що таке хво? Ахві? Ахва? Не знаєш? Отож-бо! Це хвостик у хвалька... такого, як ти).

Темно кругом, я наставляю руки (наче граюсь у киці-баби) і навшпиньках ступаю в куток. Щось шелестить проз мене, я розсуваю темінь з-перед очей і придивляюсь: де ж він, малий шалапутько?

— Бульк! — стрибає під ноги мені хитрий чоловічок, від нього тільки срібна тінь, я шастаю руками: нема!.. Куди ж він утік? Обмацую долівку. Щось мокре внизу, липке, немовби тісто. А ось — місячне кружало. Воно ледь-ледь погойдується, відсяває тьмяним блиском, і хтось на ньому скаче і лунко б'є підборами: буме! бум!

Тс-с-с! Він тут.

Я долонею — раз! — ляснув по кружалу, хлюпнула вода з-під руки.

Вода в цинковому тазіку.

І я пригадав.

Після дощу затекла у нас хата. Спершу на стелі зробилась жовта райдужна пляма, немовби хтось намалював криве і трошки замурзане сонце. Потім сонце скривилось ще більше, підпливло водою, і додолу закапали руді, перемішані з глиною сльози. Краплі — буме! — били з розгону в підлогу, видовбували собі лунки, і скоро наша долівка стала такою подзьобаною, як на картинках Місяць, — вся в дірочках і ямках.

Це була дивовижа, я бігав по хаті і заглядав у лунки, над якими тріскались бульбашки, а мати сказала: "Ой горенько! Потоп!.. Що ж воно буде!" — і притягла ночви, і підставила тазик.

Даремно мати злякалась, нічого страшного не сталося. Навпаки, у нашій хаті залунала музика; старі дерев'яні ночви грали по-своєму, і цинковий тазик, куплений в сільмазі, грав по-своєму. Дзум, дзинь, дзінь! — озивався тазик, і звук був такий, наче били молоточками по скляних бурульках. А ночви казали коротко й глухо: буме!

Так вони й грали. І в них виходило влад, і звучала в хаті кришталева музика крапель:

— Дзинь...

— Дзінь...

— Буме!

Я вже й забув, чого опинився тут, біля мисника; стою і слухаю, як набрякають краплі, як вони зриваються зі стелі, як прошивають темряву, як вибухають мелодійним звуком.

Треба довго ждати, поки булькне вода у тазику, і я підганяю краплю: "Падай, ну падай швидше!" Уявляю собі: ось повисає на стелі туга намистина, круглішає, наливається і раптом...

І раптом — лусь!

Я здригнувся, не зразу второпав, що то була крапля і що вона дзьобнула мене у самісінький ніс, бризнула в очі росою. Я ще й не прокліпав холодну росу, як щось майнуло переді мною — зашерхотіли крильця, синя іскра пурхнула на мисник, аж на верхню полицю. То він — срібний чоловічок! Утік од мене.

Утік — і враз потемнішало в кутку. Лава й діжа стали волохаті. "Чхи!" — пирхнула Сопуха. Пирхнула і заворушилась.

"Тікай!" — шарпнуло мене.

І коли я біжу назад, за мною біжить холодок, і темрява женеться за мною, хтось ніби хоче вкусити за п'яти. Я спрожого кидаюсь у постіль і шурхаю з головою під ковдру:

"А що, вкусив?" — і тихенько сміюсь.

Я лежу і сміюсь (бо таки спритно втік), і щось шумить в голові, десь ніби клепають ковалики. Можна скільки завгодно слухати, як веселі ковалики один з-перед одного молотять по ковадлу, можна й побачити їх, вогнисто-червоних коваликів, але зараз мені не до цього. Я настовбурчив ковдру, вийшов гарний курінь над головою; тихцем виглядаю з того куреня і бачу, яке чудернацьке видовище снується в хаті.

Сонячне кіно!

Мати думає, що вранці я сплю, і зачиняє віконниці. Хай зачиняє — так ще краще. Бо в одній віконниці, щоб ви знали, є маленьке вічко. Там був сучок, він, мабуть, висох, розхитався й випав, і зробилось у дошці кругле віконце — дучко. Крізь те дучко падає у хату довгий жмут проміння.

Це моє кіно.

Дивіться, що воно буде.

Темно. Жевріє тільки вузьенька смужка, вона тягнеться навскоси, од вікна до печі. А за нею, за цією смужкою, тихо й чорно. Та ось... ожила, заворушилась пільма. Наче хтось сколотив її — піднялись дрібненькі пушинки. Вони виходять із темряви і на світлі стають золотими, рожево-пухнастими. Тихо снують пушинки, плывуть одна за одною, то піднімаються, то опускаються, то зникають зовсім.

Я колись і не знав, що в нашій хаті живе стільки малечі... Ви не смійтесь, ви краще придивіться — вони живі. Бачите: їх сила-силенна, але ніхто не штовхається, не заступає дороги, не заважає іншим. Бо це не прості, це Вишневі Пушинки.

Так, так, саме Вишневі.

Коли квітнуть сади, і тополі стоять у білому пусі, немов обліплені ватою, і кульбаби світять під хатою жовтими сонечками, — ось тоді Вишневі Пушинки живуть у саду, на волі. Вони сидять у чашечках квітів, білі-білі клубочки. Вітер колише їх, сонце зігріває, бджоли годують медом. А потім: одцвітають вишні, опадає пух із тополі, мати відчиняє вікно, і Пушинки із сумом перебираються в хату.

Бува, прокинешся вранці, а скрізь — на підвіконні, на лаві, на долівці — повно білого пуху, білого цвіту, жовтого пилку. А на тій пороші — кволі й холодні Пушинки; вони ледь ворушаться, розповзаються хто куди.

До нової весни ховаються Пушинки у темних закутках. Бо їх, маленьких, може і дощ прибити, і вітер завіять, і комар задушить.

Цілими днями вони сидять нишком. Сумують за сонцем, за фіалками, за вишневим цвітом. І тільки тоді, коли тихо, коли в хаті жеврів промінь, виходять на світло і починають свої забави.

Гляньте, які вони чемні й поважні. Гуртом, поволеньки виступають із темряви, маленькі живі клубочки. Все більше й більше їх прибуває на світлу галявину. І кожна Пушинка обходить своїх подруг, низенько присідає й каже: "Вишневих снів тобі, сестро!"

Освітлені сонцем, вони мерехтять, немов зірочки. Їх безліч, їх густо, як маку, і всі рожево зблискують, снують і рояться в пільмі, сплітаючи свої сліди в химерне мереживо.

Вони танцюють.

Чуєте? "Дзинь... дзинь... бом..." То грають краплі води.

Падаючи, краплі натягують струни, Пушинки торкають їх, і бринить у хаті синя джерельна музика.

Снують Вишневі Пушинки, мерехтять, кружляють на світлі — танок маленьких принцес!

Та раптом — що це? Наче війнуло вітром, підхопило й змішало Пушинки, і вони сипонули врозтіч, в глухі закутки.

Ага, ось хто злякав їх!

З-за темної кручі впливла чорна пір'їна. Безшумно, покрадьки вийшла на світло. Я теж подумав — пір'їна, аж то піратське судно. Ніс закручений змієм, у два ряди весла, і стоїть на палубі капітан-розбишака, на ймення Вирвизуб, і гукає своїм бандюгам: "Хапайте Пушинок! Тягніть їх сюди!" І ринув, пішов корабель на лови, пірати ляскають веслами, б'ють по воді, б'ють по головах, тягнуть за коси нещасних...

— Ви що? — крикнув я з-під ковдри. — Ушивайтесь геть, бо дам! Бо зараз як встану!

І я встав — на коліна, і ковдру потягнув на плечі, і давай кричать на піратів; а в хаті темно, і вони пливуть собі далі, до вікна, розганяють бідних Пушинок.

— Дзинь! — щось тріснуло, і я побачив, як шугнула згори синювата іскра, вдарила по пір'їні, по розбійницькому судну, звалила його у темінь.

Молодець! То мій чоловічок! Сріблястий!

Я аж загицав на ліжку.

Та ось причулось мені: на долівці, в густій пітьмі, щось шарудить, потріскує, поскрипує. Навіть причувся тупіт і тихе дзінькання. І я здогадався: то вони рубаються! Він їх звалив на підлогу, і тепер розбишаки оточили його — мого чоловічка — і з шаблями насідають на нього.

Держись! Я зараз!

Хотів був стрибнути з ліжка, бігти на виручку, та схаменувся: темно, ще наступлю на когось. І тут я згадав: поруч стоїть ослін. Біжком,

навпомацки перебрався туди, видерся на підвіконня. Відчинив кватирку, штурхнув кулаком у віконницю.

І хлинуло гостре світло.

Наче піском сипнуло у вічі. Я затулився долонями, постояв засліплений, поки відмигтіло мені в голові. Глянув па долівку.

Там уже нічого не було.

Ні піратів, ні мого чоловічка. І Вишневі Пушинки зникли.

І в хаті все принишкло. Стара беззуба піч як роззявила чорного рота, так і завмерла. І лава стала під стіною, уперлась на чотирьох лапах, наче їй сказали: замри! І на миснику, за склом, виструнчились, як солдати, чарки, сулійки, пляшки.

Хитрий народ! Дивись, притаїлись, мовчать, ніби ніхто нічого не бачив.

Я не став їх питати про бійку — даремно. Ні слова не скажуть. У них свої секрети. Та я й сам знаю, що пірати, Пушинки і крилатий чоловічок розбіглися, як тільки відчинив я віконницю. Вони не люблять, щоб їх розглядали люди. Вони маленькі, але дуже горді.

Розбіглись мої невидимки. Хата стала як хата. Повно води у ночвах і в тазику, вода потекла й на долівку, і потяглись аж до печі мокрі темно-руді латки. На це дивитись нецікаво, я засунув палець у дучко й загрюкнув віконницю.

Знов у темному царстві.

Лежу й думаю: звідки він узявся, хоробрий такий чоловічок? Мабуть, народився з крапель. Гусінь, метелики, коники, рогаті жуки — всі вони народжуються з личинок або лялечок, натоптаних ватою. А срібний чоловічок народився, мабуть, з падучої краплі. Крапельина розбилась — дзум! — він тут же вискочив, стряхнувся і шмигнув під лаву. Там підсох, розправив крильця і, як почув, що капає вода зі стелі, зразу ожив, та давай стрибать і пурхать між краплями, і ловить їх, і дзенькать підківками. Такий дрібненький, а нічого не боїться — ні темряви, ні павуків, ні Сопухи. Бач, з маху кинувся на піратів. Я ще думав, збирався, виглядав з-під подушки, а він блиснув шаблиною і на судно: вперед! Цікаво, як його звати?

— Гей, чоловіче, як тебе звати? — гукнув я туди, де стоїть діжа й хитається чорна тінь.

Мовчок. Ані звуку. Тихо й темно, як у вусі.

— Буме! — раптом озвалась крапля. "Ага! — зрадів я. — Тепер знаю: тебе звати Буме". Буме, Бумсик, Бумсюк... А де твоя Бумсиха, де мале Бумсеня? Де дід Бумсило і баба Бумсючка? Ну, скажи! Мовчить. І дух затаїв.

Мені дуже хочеться взяти Бумса в руки, роздивитися, похукати на нього, погладити крильця. А може, й сховати в коробку... Е, ні! Він умре. Він засохне... Я думаю: що, якби ніч-сліпота забрала мене у свої печери і там привалила б камінням і залишила навіки. Що я робив би сам-самісінький... під землею... де кажани, холод і тьма? Як би я плакав, і бився об стіни, і блукав би сліпцем — то страшно.

А метелик? А той метелик, якого я посадив у коробку? У нього крильця були жовто-білі, а на лапках, на вусах — золотистий пилок. Він був такий вертун, такий насмішник, так выводив мене по двору, поки я не спіймав його. Він упирався, не хотів лізти в коробку, шамотів, просився: пусти! Я не пустив. Я поклав його у коробку, а коробку в запічок і... забув.

Аж восени, як сушили вишні, згадав. Кинувся до метелика — що це? Сухі шкаралупки... порохня... попілець. Зотлів бідолаха взаперті.

Для чого вбивати живе? Чуєш, Буме?

Гуляй собі в нашій хаті. Бігай, стрибай де хочеш. Я тебе не чіпатиму. Ніколи.

Ось тобі крихти на лаві, ось молоко у блюдечку — їж, поправляйся. Чуєш, Бумсюк?

2. СОПУХА

Я вже великий і знаю, що Сопухою лякають дітей. Було, крутишся в ліжку, мати нагрімає й скаже:

"Ось покличу Сопуху..." Скаже, погасить світло і піде сама на кухню. А ти лежиш, і страшно-страшно тобі; ноги, як у равлика, потиху втягуються, втягуються під груди, і шия втягується, і ніс ховається між колінцями.

Ти скрутився калачиком, лежиш — нічирк. Все в тобі зацімло, зіщулилось, тільки вуха ростуть. Ростуть вуха, як лопухи, пнуться в темряву, ловлять найтихіше шкрябіння. О, почалось!.. Це вона!.. Там, під лавою, у найчорнішому кутку, сопе Сопуха, так сопе, аж вітер ходить по хаті. Я накриваюсь подушкою, починаю казати про себе "га-ла-ла!", щоб заглушити звірюку, але де там! Щось шкребеться, щось дмухає і під подушку. І втямить не можу, чи то Сопуха сопе, чи сам висвистую носом. Ні, то вона чалапає!

Я заплющую очі, сильно-сильно заплющую, до пекоти, до червоного жару, та все одно бачу: встає — бура кудлата Сопуха... чмихнула, обтрусилася, а тоді гоп на лаву. Ба, то вже не лава, то лиса стара

вовчиця; чап-чалап, чап-чалап, — йде, переставляє лапи, суне до мого ліжка. Верхи на вовчиці — Сопуха.

Не кричіть. Не жахайтесь. Не кличте мами. Знаєте, що треба зробити?

Треба сказати: "Буме, за мною!" — і стрибнути з ліжка. Так, це страшно, але з вами Буме, і ви командир, і за спиною кіннота, шаблі наголо. Рушайте в атаку, сміливіше! Стисніть кулаки, зціпте зуби, ви мужчина; темряву штовхніть плечем, грудьми вперед і примовляйте:

Барі варі вде

Грім з громами йде!

Не оглядайтесь. Йдіть і кажіть Бумсові: "За мною, Буме! Вони тікають, вони розбігаються!" Ви з Бумсом уже в кутку. Не бійтесь, простягніть руки, помацайте лаву. Правда ж, вона гладенька, тверда, спокійна дерев'яна лава. І стоїть на місці, нікуди вона не ходила, то вам таке привиділось. А тепер помацайте під лавою. Стіна, долівка і більше нічого. Сопуха? Яка Сопуха? Невже ви повірили, що є на світі Сопуха — оте старе кудлате ледащо, оте сонне сліпко, що цілісінький день спить у корчах, а на ніч залазить до людей

У хату?

Не вірте. Ніякої Сопухи нема. її придумали старші, щоб лякати дітей.

Я зразу боявся і носа поткнути за поріг. Вже обнишпорив у хаті всі куточки — під лавою, під столом, за діжею, навіть у духовку лазив. І чого тільки не добув у тих мандрах: стару батарейку, яку лизнеш — і щемить язик; сине обточене скельце; кістяний зуб (мати сказала — кролячий); іржавий наперсток, що колись закотився під скриню і довго пролежав забутий. Такого добра назбиралась у мене ціла коробка. Про кожну

знахідку, про синє скельце чи про кістяний зуб з можна було б розповісти страшенно цікаву історію. Та я не про те. Я хотів сказати про двері.

Мені здається: все, все на світі має свої дверцята. І горище, і завалений погріб, і розчахнута бурею груша, і скеля над річкою. А старий годинник з зозулею, а розбитий ліхтар, а бабина скриня? Вони теж відкриваються. Треба тільки знайти, і якщо не дверці, то щілину, віконце, дупло, розколину. Знайти і заглянути всередину. І тоді таке побачиш, таке, чого ніхто й ніколи не бачив.

Були двері і в нашій хаті. Вони ганяли вітер, когось впускали й випускали, і блимало щось за ними, вода чи небо, я не знав. Деколи тривожився: куди зникають люди, переступивши поріг? І що з ними робиться там? І чого вони, повернувшись звідти, пахнуть то морозом, то погребом, то молоком, то динями.

Я довго придивлявся до хатніх дверей. Після дощів вони розбухали, ставали похмурі, слизувато-зелені. Нігтем, було, проведеш по дошці — виступає чорна юшка. І голос у них грубішав. Пробиєш відчинити — риплять, сердито, натужно, неначе стогнуть: у-у-уг! Тут, хочеш-не-хочеш, згадаєш бабиного Бурмила або мамине застереження: "Не смій за поріг! Упадеш!" Справді, поріг високий, дві приступки вниз, але ж і цікаво: що там? Що там, у сінях, де блимає світло, хитаються тіні і лупатим оком зирить на мене щось невідоме?

Пам'ятаю, як малим я виліз у двір. А в малого, ви знаєте, очі в дворі розбігаються. Пляма сонця, пляма неба, пляма трави — все велике, сліпуче, незвичне. Весь цей огром двигтить, хитається, тікає з-під ніг, і тебе несе хтозна-куди. Від цього величезного світу голова йде обертом. Леле, що ж робити? І вхопитися ні за що!..

Кажіть: "Спокійно, Буме! Ми тут удвох. Головне — не роззявляти рота. Давай присядемо, ось так, навпочіпки, і будемо робити своє діло —

копирсатися в піску. Бачиш, під нами тверда земля, вже не хитає нас, як на палубі".

Так я й зробив: сів під хатою, спиною до сонця. І заворожила мене призьба. Вона схожа була на лежанку, тільки довга, і тепла, і вся потріскана. Тріщини темні й глибокі, можна туди пальця просунуть, і в кожній ямці бігало щось живе — стоножки, солдатики, мурашки. З норок дивились на мене такі жуки й жученята, яких я зроду не бачив. Мабуть, оці тріщини були для жуків справжнісінькі яри й канави, а онде урвище, а он із моху зелений гай, і там сиділа красива золотиста мушка.

Я помітив, що на стіні коржем відстала глина, і в схованку ту шмигнула ящірка. Прискакало мале жабеня, пузце біле, спина пухириста, сумно глянуло мені в очі і сховалось під призьбу. Довго дзументіла оса, тикалась у лутку вікна, сердилась, щось шукала. Та ось знайшла дірочку, потрясла хоботком і полізла... куди полізла? До нас у хату?

Тут я задумався. Ящірка, жабеня, мурашки — де вони всі ховаються? Мабуть, у стінах, у долівці, у вікнах. Вони з нами, наші сусіди, живуть в нашій хаті; там їхні гнізда, білі подушечки, мала дітлашня й вусаті комахи-няньки.

Я приклав вухо до призьби. Вона зашаруділа, як коробка, набита хрущами. Там, у призьбі, кишіло таємне життя. Напевно, там були свої комашині школи, були палаци, війська і відбувались святкові паради... Звідти, з того комашиного царства вилізла на сонце чорнява мурашка, повела вусом, лупнула на мене оком (здрастуй, мовляв, козаче!) і сховалась назад.

— Скажи, який світ! — застиг я здивований. — Скільки кругом живого народу!

3.КРИЛАТІ ДЕРЕВА

Ми з матір'ю готуємо обід.

Аж на город, у зелене гарбузиння заїхала наша кабиця. За тим гарбузинням, що густо сплелосся і випинає вгору свої батogi, не видно було б і кабиці, якби не високий димар, справжня тобі корабельна труба — чорна, з жовтим ободком посередині.

Зараз на плиті кипить важезний казан, з-під кришки його сердито пухкає каша. Я підкидаю сухе бадилля, даю "пару в котлах", щоб дим шугав із труби з вогнем та іскрами.

Мати сидить поруч на стільчику, чистить картоплю, лушпиння довгою стружкою тече їй в подол. Вона думає щось про своє, не бачить, як старається її син, а то б насварилась: "Пригаси вогонь, бо хату спалиш!"

Тут у нас гарно: кругом буйна городина, вона обступила кабицю густим живоплотом, і мені аж на плечі звисають тугенькі гарбузики, стручки квасолі й гороху. Земля коло плитки утоптана, я її до блиску вичовгав штаньми. Чисто й затишно тут, і в душі співають півники:

Я моряк, красивый сам собою...

Кабиця у нас могутня, з цегли, обмазана білою глиною, а внизу підведена жовтою. Вона пашисть жаром, а я підкладаю побільше стебел, вогонь гоготить, мій пароплав готовий уже відчалити, він шипить, розвертається і ріже носом .зелені хвилі:

Товарищ, мы едем далёко,

Подальше от этой земли.

Я стою на палубі, приклавши руку до безкозирки, і груди мої випинаються, і морський вітриган шмагає в обличчя. Право руля! Повний вперед — по гарбузинню!

Обертаюсь і бачу: мати чистить картоплю, зігнулась над мискою, але губи у неї злегка тремтять і в очах сміхотливі блищики.

Я й забув, що поруч — старші.

Рука моя сама опускається, безкозирка зникла, як і не було її, а пароплав став ненаситною кабицею.

Присів я і знехотя взявся кочегарити.

Надворі тихо, безвітряно. Тільки згори, з південного степу, несе жарким чебрецевим духом. Степ підходить до самої хати, бо в нас загорожі нема, лиш од вулиці викопано канаву, щоб дощі не змивали город. Двір наш відкритий, і звідси видно на всі чотири сторони: толоку, а далі ріллю, а далі степ, а далі нічого не видно, самісіньке небо.

Це коли дивишся на дорогу, що побрела кудись через гору. А якщо глянути вниз, на левади?

Хата наша стоїть над балкою, за хатою крутий спуск до річки, і на косогорі чорніє густий дикуватий сад, зарослий бузиною, терном, агрусом...

О, та я й забув про вогонь!

Кочережкою притоптую попіл, щоки аж горять від жару. Я знов напихаю бадилля, і з димаря виростає голубе стовбурище диму. Товстий кручений стовбур тягнеться в небо, розправляє крилате гілля і, одірвавшись від землі, пливе над городом, над садом, кудись за річку. З димаря виростає нове дерево, за ним ще одне, і вже низка величезних крилатих дерев мандрує над балкою. От, думаю, якби посадити там на горі... цілий ліс голубих осокорів (ніде немає таких!), а під лісом нехай було б справжнісіньке море... і мій пароплав.

Море... Я зітхнув (бо добре пече від плити), зітхнув за річкою; хай вона і жаб'яча, та похлюпатись можна. Скося глянув на матір: пустить чи не пустить?

Мати сидить у біленькій хустині, такий дашок зробила на очі, щоб не сліпило сонце; на лице їй упала тінь, і мати ще строгіша від того, замислена, заклопотана. Мабуть, не зжалиться. Скаже: "Самого не пущу".

Аби ж Рекс був, мій собака. Ми б удвох пішли.

Нема Рекса. Убив його Глипа.

Якщо Глипа суне повз нашу хату, я хутенько — шасть! — присідаю за погребом або за кабицею. Бо той Глипа, як вам сказати... дідькуватий. Йде, чоботи в нього важкі, як ступи; він шкорб-шкорб — так і гребе ногами пилюку. Голову звисить, очі в землю, наче загубив п'ятака. А за плечима у нього двостволка.

Скажеш було: "Добридень, дядьку!" — не чує. Гукаєш:

"Добридень, дядьку!" — мовчить. Підбігаєш та: "Здрастуйте, щоб вам!.." Тоді, як вовк, поверне голову і: "Вшша!" (це в нього "ша!" чи "пшов!" — не знаю).

Вшикне разок на тебе, більше не захочеш здоровкатись.

Живе Глипа не так, як усі, а навпаки: вдень, коли люди роблять, він спить; вночі, коли люди сплять, він товчеться. Ходить, гупає чобітьми по селу. Каже, вночі я краще бачу.

І на полювання (а він мисливець) виходить тільки присмерком.

Такого завидючого мисливця, їй-бо, немає у світі. Коли полюють гуртом і хтось уб'є дичину, а він промахнеться, — Глипа свариться до ножів, божиться, готовий землю їсти, що це він пристрелив, він, ось і дріб його, з особливою міткою. Або ще таке: торохне з ходу по зайцю, а той як припустить навтікача, Глипа за ним; женеться скільки й духу, бачить — не догнати, жбурляє рукавицею, тоді знімає чобіт і чоботом, а тоді падає на ріллю і хрипить: "Вернись... все'дно пійму"...

Ось цей Глипа і вбив мого Рекса. Мовляв, напав собака на нього вночі. Бреше... Не такий був Рекс.

Рекс був добрий собака. До нього в будку ходили курчата, жило з ним криве гусеня, забігав сюди білий кролик. Налізе в будку малечі; Рекс ляже, витягне лапи, вуха по землі розстелить, зажмуристь очі — блаженствує. Звірята обліплять його з усіх боків: кролик під пахву залізе і спить, як у гніздечку; гусеня до теплої шиї притулиться; курчата всядуться, де хто хоче: і на спині, і на лобі, а котресь — і на кінчик собачого носа. Рекс — як мертвий, вухом не здригне: хай собі гріються. Тільки розтулить око, ліве чи праве, сонно блимне: ну, як там, зручно всім? А ще він був учений собака. І любив смішити людей. Сиджу я під хатою, обнявши кудлатого Рекса, коли це виходить мати у двір, і якась вона заклопотана, ніби щось забула або загубила. З нею це часто буває: ходить, снує по хаті, шукає: "Де я поклала ніж?" — а ніж у неї в руках. І зараз видно: мати присмучена. Я ліктем тихенько штовхив Рекса й кажу йому, сумно проказую: "Рекс, ти знаєш, я від'їжджаю — далеко. Прощай". Рекс тут же схоплюється на ноги, знімає з кілка мій картуз, несе його в зубах і — хоп! — одягає мені на голову. Я кажу: "Рекс, може, ти й почистиш мене на дорогу?" Рекс хвостом, як щіткою, обмахнув сміттячко з моїх штанів, лизнув мене в руку, в щоку і весело зиркнув у вічі: все — чистий як нова копійка. Тоді я кажу: "Рекс, а ти не знаєш, де мій автомат?" Рекс — він був рудий-рудючий, мов огонь — притьмом кидається в сіни і несе в зубах мою зброю, бузинову палицю.

Мати, хоч і зажурена ще, трошки всміхається і мовить:

"Вас хоч обох у цирк"...

І такого собаку убив Глипа.

Я згадую Рекса, згадую, як ми боролися з ним і грались у шпигунів, як під кущами в саду... Але стоп! На кабиці давно закипів борщ, димок поволеньки в'ється з труби, і вже не голубі дерева, а синюваті мітелки вогню схоплюються над димарем.

Мати каже: "Більше не топи, хай борщ домліває на жару".

Ну от, обід зварено.

І мене зварило. Голова — як чугунок. Щось у ній потріскує. Наче там, у голові, відлущується полуда.

— Мам, я піду на річку.

— Не треба... Куди ти сам?

— А я не сам. Я з Рексом піду.

— З яким Рексом? — мати глянула на мене, немовби сказала: "Схаменись. Що ти плетеш, хлопче?"

Я не плету. Я знаю, Рекса нема, ну та й що з того?..

Подивіться: на городі хитнулось гарбузове листя, хитнулося, зашаруділо, хтось нетерпляче борсається в гущині, лізе, пробирається сюди.

Рекс?!

Так, це він. З-під листя вискочив захеканий пес, трошки в реп'яхах, трошки в болоті, морда хитра й весела, аж блищить. Мабуть, щось та накоїв. Або вужа загнав під греблю, або Глипин чобіт затяг під ворота (той сушить свої ступаки на сонці, запах на все село).

Звісив Рекс язика, дивиться на мене — очі руді й бешкетні. То він підмовляє мене: гайда в степ... гайда на полювання. Але ж духота. Куди тобі в степ, кудлань, коли й так хлебчеш язиком повітря?

— Рекс, — підморгнув я, — краще ходімо на річку. Я встав. Звівся за мною й пес (а може, тінь піднялась), і ми тихо пройшли повз матір. Вона провела нас збентеженим поглядом. "Який Рекс? — означав її погляд. — Що ти вигадуєш, сину? Рекса нема, його вбив Глипа..." Хай сто раз убиває, а пес живий, для мене живий і все! Я не сам іду на річку, ми вдвох — бачите?

— Рекс, пішли, — сказав я до тіні, що лежала в моїх ногах, і тінь слухняно пішла за мною. За хатою гукнув:

— Ну, хто швидше! — і перший пустився городом.

Стежка гаряча, стежка суха, аж біла, і ноги виляскують по землі, і вітер пузирем надуває сорочку.

Я не обертаюсь, але знаю: пес — той не кинеється одразу наввипередки. Стане під хатою, вуха у нього сторч, хвіст — кренделем. Він готується до стрибка, очі горять бешкет-ством. "Біжи, хлопче, біжи, — написано на Рексовій морді, — я тебе попускаю".

І я стараюсь, біжу щодуху, аж пече мені в п'яти. Стежка в'ється городом, потім викрутас і — в сад. Як тільки я пірнаю в кущі, в зелений присмерк, щось шурхає за спиною. Ось мелькнуло вогнисте віяло, завихрило в кущах. Рекс! Доганяє мене!

Ми летимо з кручі. Я розкинув руки і бачу тінь, що несеться рядом; то мій Рекс, мій нерозлучний собака. Рекс, піддай вогню, бо наступлю на хвіст!

Ми вже на луку, ми сміємось од вітру, що лоскоче під пахвами. Підшвами чую: берег, м'якша земля, холодніша стежка, тягне луговою свіжістю; ще трохи — і річка.

4.АДАМ

На нашому кутку, в Шатрищах, хлопців нема. Вважай, ми з матір'ю тут самі, бо що то за сусіди — під ярком Глипина хата (а Глипа цілими днями спить), далі забута й обшарпана оселя старої Сірохи, у котрої, кажуть, після війни два хлопчики підірвались на міні.

Від Шатрищів до села далеко, і мати не пускає мене туди. Я один блукаю в саду, сам один купаюсь на річці... А втім, чого це один? Коли я схиляюсь над річкою і довго-довго дивлюсь у воду, із тремтливого дна, із живої сутені випливають до мене двоє облич. То мої друзі — Адам і Ніна.

У мого друга товсте ім'я — Адам. От Ніна — тонке, прозоре ім'я. Попробуйте на язик: Ні-і-ін-на... Правда, бринить, як звук павутинки на вітрі? А тепер: Ад-ддам... Уявляєш собі величезний, немов козацька могила, дзвін і його стомлений вечірній голос: ддам!..

Не було в березі кращого місця, ніж на броду.

Тиха маленька річка, де-не-де ковбані, корчі, .холодна тінь од верби, аж ось і кам'яний брід.

Його видно здалеку. Берег зелений, кушир, осока, латаття, і серед густої трави — неначе слонова спина. Горбом виступає валун.

Слюдяними блискітками виграє на сонці світло-сірий камінь.

Це починається брід.

На броду мати пере білизну. Бува, як розвішає по кущах та по вербах білі покривала й наволочки, глянеш — наче спустились на луг парашути.

Я помагаю мамі: бовтаюсь у воді — до зелених "сиріт" на тілі. Якщо не купаюсь, то повзаю на колінах, вивчаю скелі-пороги, водоспади, протоки, острови й печери.

Так от, про скелі-пороги. Це не якісь там могутні скелі, це дві кам'яні плахи, рівні й гладенькі, по яких протікав річка. Одна плаха під водою, друга виступає з води, між ними глибока щілина.

Щілина — то моя протока.

Вона трохи вузька, туди ледь ноги мої пролазять, зате ні в кого іншого такої протоки нема. Річка тут широко розливається по кам'яному ложу, плюскотить, перекочує хвильки, відсяває живим сріблом. Погравшись на сонці, вода падає в протоку і сварливо булькоче десь під камінням.

Цілий день можна слухать, як дзюрчить вода.

Сядеш на камінь (а він гарячий!.. І крізь штанці пече),.. спустиш ноги в щілину і замреш. Там, у глибині, клекоче тугий пронизливий струмінь, випихає тебе з тісної печерки. І вода насподі темна, студена, зразу ломить в кістках, ноги аж закладають.

Виставиш п'яти на сонце, а сам заглядаєш в розколину. Зверху камінь чистий, гладенько відполірований, та чим далі вниз — темніший, слизький, бурий від моху. І вглибині розвіваються густі вовнисті бороди, такі бородиська, як у Чорномора; повзають там стоногі рачки, водяні блохи і хтось сердито дмухає із дна.

Аж моторошно стає...

Зате на мілководді, на сірій кам'яній підосві, течія світла, весела і тепла-тепла, як купіль у ночвах. Сюди припливають мальки; вони табунцями ходять попід берегом, шукають поживу.

Я сидів над своєю протокою. І саме пускав па воду щавлеві листки — швидкі каравели — й проводив їх поміж скелями, коли раптом упала па мене тінь. Наче птах став за спиною. Я прищулився й ждав: хто це?

— Що ви робите, сер капітан? — пролунав голос.

Голос людський. Це могло б заспокоїти, але гримнув він так несподівано, що мене кольнуло під бік. Я пригнувся і щось замуликав собі під ніс (хай не думає той, що я злякався або дуже цікавий до зайшлої людини; у мене свій клопіт — вивести каравели з бурхливої протоки).

— Сер! Зустрівшись у морі, капітани вітають один одного...
Здрастуйте!

Гм, у нашому селі ніхто не говорить, як на острові Скарбів. Я повернувся. На березі стояв тонкий цибатий чоловік, одягнений не потутешньому: у світло-сірих штанях, у білій нейлоновій тенісці, на голові небесно-легкий капелюх. Одяг на сонці просвічувався, і чоловік здавався безтілесним.

— Добридень, — сказав я, зручно всідаючись (тобто обхопивши коліна руками). — Я знаю, хто ви такий. Ви той дядько, що приїхав до баби Сірохи.

— Абсолютно точно! — мовив цибатий, спустився на камінь, зняв черевики, виставив на сонце кістляві, синювато-білі ноги. — Мм, як тепло! — прижмурився він. — Тут ми погріємо кісточки.

Він зняв капелюха, поклав його поруч, рукою пригладив чуба. І тут я загледів, що в нього не наше обличчя, ну не таке, як у Глипи, у баби Сірохи, у мене. Ми за літо підсмаглявимось, як горщик на вогні. А в нього... Не те що біле, а блідо-прозоре лице, гострий ніс, гостре підборіддя, де-не-де синюваті щетинки. Здавалось, він ніколи не виходив на сонце.

— Сер! — сказав чоловік. — Не називайте мене дядьком. я не заслужив цього почесного звання. Звертайтеся просто:

Адам. Так мене хлопці кликали в інституті.

— Адам? — прикахикнув я недовірливо. — Ви не той... не дурите?

— Ані грама. Моє прізвище Адаменко. Для зручності — Адам. Був такий перший чоловік на землі. Це ж непогано — десь і в чомусь бути першим... А вас як звати?

— Льонька.

— Не годиться. Льонька — щось бідненько. Будеш Лендом. Капітан третього рангу Ленд. Звучить?

— Ну вас... Смієтесь з мене.

— Грім на мою голову, якщо я сміюсь! Ви ж капітан цієї флотилії? — І він показав на щавлеві листки, що впливли на тиху воду і низкою, як справжні каравели, приставали до берега.

"Диви, — подумав я. — А таки догадався, що це флотилія. Бо в старших так: бачить листок і каже — листок. І не знає, що той листок може бути чим завгодно: на воді — човном, у повітрі — птахом, а на грудях — орденом... Мабуть, не дурний чоловік, цей Адам", — подумав я.

Адам закасов штани (і литки в нього були синьо-білі), закасов штани по коліна й сказав:

— Давай побродимо. Он там, — кивнув на чистий підводний камінь.

Як чапля, він задер і поставив у воду одну довжелезну ногу, голосно ухнув (чого? вода ж тепла), поставив другу ногу, знов примружив очі — хороше!.. І я за ним побрів на мілководдя. Течія тут світла, прудка, дзюрчить, гомонить скоромовкою. Вода бистро-бистро обтікає ноги, лоскоче між пальцями, студить розпашіле тіло.

Ми трошки постояли на камені; Адам перегнувся, наче переламався в поперек, і довгим носом націлився у воду.

— Ленд, що то таке?

Край берега стирчала трухлява гілка, чорнильно-чорна, і ту гілку обліпили такі ж чорні буруб'яшки. Обліпили густо-густо, цілими купами.

— Що то воно? — спитав Адам.

— Черепашки, — сказав я. — Присмокталися до гілки й сплять. От якби цю гілку та кинуть туди на глибоке, то всі черепашки відлипнуть, бо їм насподі холодно. І виповзуть всі на мілке, на літню воду.

— А то що? — знов, як чапля, зігнувся Адам, позираючи на дно.

— Жуки-плавунці. Гляньте, не пливуть, а наче стрибають. Видно, у них моторчики є.

— А то? — показав Адам на листок лопуха, що звисав над водою.

— То жаб'яча хата. Пригляньтесь: листок не простий, з нього жаби капшук зробили. Ось так удвоє склали і добре склеїли. Зараз там ікра. А як тільки вилупляться пуголовки, кожен прорве собі дірочку і — плюсь у воду. Стрибав!

— Диви, чудасія! Нас такого і не вчили в інституті.

— А чого ж вас учили?

— Як зробити штучне сонце. Щоб світило сильніше за справжнє.

— О! — пришморгнув я носом. — Сонце!.. Більше за наше!

— А хіба тобі мало одного? І так підгорів, як папуасик.

— Але ж... два сонця. Одне вдень, друге вночі. Гуляй собі, скільки хочеш. Скажіть, скоро таке сонце зроблять?

— Розумієш, Ленд, — спохмурнів Адам, прищутив світло-сірі холодні очі. — Вчені робили сонце; думали, воно світитиме людям. А сонце вийшло неживуче; воно, як сірник, спалахне вогнем і тут же погасне. Тільки сірник той страшенно величезний... Землю може спалить. Скелі, ріки, небо — все згорить...

Я хотів уявити собі той страшецький вогонь. Що то за сірник, скажіть, і яка у нього головка, що може підпалити землю, небо і цілі моря?.. Проте думки мої обірвав Адам.

— Ет! — махнув він рукою. — Не морщ свого лоба. Тут, над річкою, просто рай, а ми з тобою завелись про пекло. Та й лікарі заборонили мені думати й говорити про це. Давай краще, знаєш, що зробимо? — Адам хазяйським оком оглянув кущі осоки, замулений берег нижче броду і сказав: — Давай краще зробимо греблю. І водяний млинок.

Ми вийшли на камінь. Адам звелів роздягатись. І перший скинув теніску, штани з гострими складками, зостався в самих трусах. Леле моя! Який же він білий, який незграбний! Худий, драбинчастий, під синьою шкірою видно увесь кістяк — можна ребра щитать. Такої білої людини, з такими довгими руками не було ще у нас на березі. Про себе я назвав його: палка з поперечкою. І на мулистій землі, потай від нього, намалював чоловічка:

Чоловічок вийшов з секретом: внизу — маленька буква А. Значить, це не хто інший, а тільки Адам.

Я теж роздягнувся, склав на камінці одержу, поруч з Адамовою. Прикинув собі в думці: що було б, якби я надів його штани? Ого, мабуть, пірнув би з головою, і ще хватило б штанів, щоб зав'язати їх на два вузли. Зростом я програвав, це точно.

Але можу ось чим помірятись — загаром. Будь ласка, у мене, як мати каже, спина в шоколаді (може, трохи и з лепом), а в нього? Гусяче тіло... Та не біда, поживе, підсмаглявіє у нас.

Отож ми склали одержу і нижче броду спустились до річки. Тільки до води — і назад: берег тут грузький, мул, як чорна кваша, станеш ногою — буль-буль! — пішли пузирі. глибше грузнеш — більше болотних пузирів, лоскочуть тобі коліна.

Тут не те що гребельки, поганої гатки не зробиш.

Знайшли місце сухіше, Адам сказав.;

— Почнемо! Замішуй круту грязюку і подавай. Мул попався тужавий, з глиною. Я ліплю пампушки, приплескую їх, подаю Адамові. Річка тут вузенька, а в Адама ходулі довженні, він стоїть над водою, як підйомний кран.

Він хитро ліпить греблю: кладе загату з одного і з другого берега, а посередині лишає протоку. Росте гребелька, і піднімається вода, затоплює кущ осоки; вже ціле озерце зібралося перед нашою стіною. Вода не лінки тече, а каламутним бурчаком біжить з горловини.

— Давай, давай більше глини! — підганяє мене Адам.

Він саме загачує протоку, річка сичить, підмиває нашу споруду.

Захапався Адам. Він, мабуть, і не здогадується, як підфарбувало його: став рябий. Від ніг до голови рябий, в темно-бурих латках. Як зебра! Та це не заважав йому: кістлявими руками, наче кочергами, вихоплює у мене з-під носа кавалки глини, укладає, втрамбовує в греблю, і дивись — вгамувалася річка.

— О! — каже Адам. — Де ж нам узяти лоток?

— А що це таке, — питаю, — лоток?

— Ну проста штукенція, труба чи коритце, по якому стікатиме вода.

Умгу, штукенція... Хутенько (в думках, звичайно) оббіг я свій двір, заскочив у сіни, у сарай, у погріб — не знайшов нічого підходяжого. А ринва за хатою? Залізна труба, іржою побита, я з неї будував дальнобійну гармату.

— Ринва годиться? — питаю.

— Кращого й не треба. Тягни! Тільки швиденько. Думаю, поки збігаю туди й назад — і греблю рознесе. Я так припустив до хати, що мене наче вітром винесло на гору. А біг до річки — аж лопотіло за вухами. За мною стрибала й деренчала труба, така ж руда й вогниста, як Рекс; вона вимазала мені всі ребра цегляною фарбою.

Примчав у берег. Ні, стоїть ще наша загата. І вода піднялася високо, де був кущ — стирчать лиш зелені вершки. Тут вода розлилась, а за греблею зовсім спала, видно голе дно, драглистий мул, і повзають у калюжах водяні блохи, жуки, в'юнці.

Адам підхвалив мене, взяв ринву і вмурував її в греблю; зверху ще наклав товстенько глини. І ось по трубі, спочатку несмілою цівкою, потім сильніше, потекла вода. Сколочена, вона світлішала, набирала сили, струменем падала вниз і під греблею вибивала вирву, схожу на слід копита. Вода неслась, бурмотіла в трубі, з шумом розкидала бризки. І здавалось: заграв під вербами весняний ручай.

— Ну як? — спитав Адам. — Як вам подобається музика?

Він стояв, палка з поперечкою, замурзано всміхаючись. Видно, був задоволений, прилизував чубчик — ріденьке волоссячко, таке, що геть просвічувалось.

— Завтра, шановний Ленд, — виголосив Адам, — завтра ми зробимо дерев'яний млинок (сьогодні вже пізно) і поставимо його під лотком. Побачиш, як працює вода на людину. Про це, пам'ятаєш, сказав Маршак:

Щоб, скакаючи з вершини,

Сила зможена води

Швидко рухала машини

І штовхала поїзди, —

це ми зробимо завтра. А зараз... Зараз ми щось придумаєм.

З таємничим виглядом Адам пішов у кущі; він ступав, як білий шукач серед джунглів, — тихо й обережно; назбирав паличок, з молодії верби зняв смугу кори, вирвав цупку лопушину. З нехитрою здобиччю повернувся назад. Довго мудрував: круг лотка втикав палички, на ці стирчаки настромив лопушину і корою прив'язав листок.

Він ще лаштував свою премудрацію, як вода часто, лунко, зухвало затарабанила по листку.

— Ла-та-та-та!.. — залопотів листок. Струмінь бив по краю лопушини, і вона дрижала, швидко-швидко лопочучи.

Вже вечоріло; була тиха година, коли тіні виповзають із-під верб. І в цей час на весь берег заговорила ріка. Я дивився на Адама, як на майстра-чарівника. А він, схиливші голову набік, світив білими зубами, і на білому обличчі його застигла безкровна усмішка.

— Як зветься ваша річка? — спитав Адам.

— Ніяк не зветься. Річка та й годі. Хлопці дражнять — Жаб'яча.

— Погано, — сказав Адам. — Подумай: аби не було річок, ані джерельця, ані жодного струмка, що б робили люди? Вони вимерли б, як риби на піску. Річка дає нам життя. А ми пінімося дати їй навіть ім'я... Послухай зараз: як можна назвати річку?

Я нашорошив вуха: тиша, спокій на лузі, у саду туркоче горлиця, а за нашою греблею по-лелечому, невгамовно лопотить річка.

— Лопотиха, — вимовив я. — Може, так назвати?

— Лопотиха, — повторив Адам. — Добре ім'я. Завтра ж нанесемо на карту нашу річку. Щоб знали по всіх світах: є на землі тихе й тепле водоймище, яке відкрили для людства два капітани, Ленд і Адам.

У мене виникла підозра: а може, цей надзвичайно довгов'язий чоловік справді прибув з острова Скарбів, де живуть матроси і продавці лимонаду? Бо в нас у Шатрищах таких сухоребрих людей нема, це раз. А друге, ніхто не балакає тут, як славетні каштани в книжках. Словом, я мав таємну надію, що ми з Адамом ще помандруємо кудись невідомо куди.

А поки що ми подались до броду і на мілководді заходились відмивати бруд собачим милом (це така трава, схожа на лишайник). З-під кущів, з потемнілого прибережжя потягло прохолодою, гостро запахла м'ята, а вечірня вода стала ще тепліша. М'яка, добра вода, стоїш на глибокому і виходить не хочеться. "Цікаво, — міркую собі, — який-то млинок зробить він завтра?"

— Адаме, — починаю розпитувати здалеку, — ви надовго до нас приїхали?

Мовчить. Одвернувся, дивиться на верхів'я дерев, підзолочені сонцем.

Розсердився на мене, так чого? Може, не дочув? Я голосніше:

— Ви на врем'я, кажу, приїхали, чи будете жити у баби?

— Ні, — голос у нього з льодком. — Я приїхав сюди... помирать.

Він сказав це спокійно, так спокійно, що я відчув: із води побігли дрижні й холодними змійками поповзли мені по спині... Жартує Адам? А голос? Таким голосом не жартують.

Адам повернувся до мене. Плечі в нього були опущені; висохлі руки, як неживі, висіли вздовж тулуба. Я тільки зараз помітив: Адам світився. Сонце кидало на нього низьке проміння, і в Адама світилось прозоре обличчя, світилися хрящуваті вуха, світилось немічне тіло.

Я зрозумів: Адам не жартує.

Його поїдає мертвий огонь.

— Розумієш, Ленд, — прищулив холодні очі Адам. — Є така невесела штука, називається білокрів'я... Ти бачив, як догорає свічка? Потроху, поволі полум'я злизує віск, аж до остатку. Так і хвороба — спалює кров, краплю за краплею, до останньої кровинки. Лікарі дивуються з того, що я ще й досі живу... Та, мабуть, недовго вже...

Він махнув рукою — ет, мовляв, к бісу журливі балачки! — і звелів хутенько одягатись.

Поспішали додому. Адам ривками дерся на гору, високо підкидаючи ноги. Я дріботів за ним, і мене гойдало хтозна-чого.

А між вербами, які вкутались теплим присмерком, сонно лопотіла річка.

5. НІНА

Ні завтра, ні післязавтра Адам не прийшов до греблі. ...То була сумна руїна. За ніч Лопотиха розмила загату, розкидала увалки глини по течії. Від греблі zostались тільки горбочки землі при самій воді. Ніби стояла фортеця, і якась орда зруйнувала її, стіни звалила в річку.

Я поплівся вздовж берега.

Під корчем виглядав із мулу краєчок труби, і коли я смикнув її, з труби вискочила зелена жаба-ропуха. Мулом затягло і лопушиний листок; він був негодящий — подертий на клапті... Озерця нема, річка більш не лопоче, біжить смірненько старим своїм руслом. І скільки б я не старався, сам не зроблю ні греблі, ні співучого лотка.

Сумно стало, Я пішов додому.

Минув після того і день, і другий, і от настав лункий сонячний ранок з перегуком півнів по селах.

Закортіло мені поблукати над річкою.

У нас коло річки росте лугова трава-гусятніця. Вона шовковиста, густа, як вата. Глянеш — зелений килимок простелено між вербами. На сіно ця трава не годиться: її не вскубнеш косою, збивається в клубки. А зате, як випаде роса, наче морозцем прихопить траву — сива-сива шубка. А сонце зіде — горить, і іскриться весь луг.

Забредеш в росу, і хочеться итобі, як лошаті, повибрикувати, похвицати п'ятами, навіть пустити берегом лунке, відчайдушне: і-го-го!

Я пробіг до верби й назад, повернув до річки, а за мною — темна доріжка по траві. Роса холодна, з димком, пече, заходить у зашпори. Я припускаю чимдуж, збиваю ногами росу, і вона розсипає намисто — вишневі, райдужні бризки.

Став коло броду, глядь: і-і-іх, штани мої сині, а ще одні в скрині! Мокрі-мокренні, аж хлющать, прилипли до тіла. Ясно, мати не погладить по голівці.

Стою, розмишляю, як далі жить. Міркую собі, а воно не міркується. Щось мені заважає, ніби гедзь дзижчить над вухом. Що воно? Я не можу второпать, а проте відчуваю: у березі щось змінилося. О!.. Чуєте?.. Не так гомонить річка. Я вже знаю, як річка міняє свій голос. Вранці — чиста, світла вода розмліває, хлюпоче ліниво, приглушено; а під вечір — тихо шумить, заспокійлево, і шум цей чути далеко...

Так було завжди. А зараз, а в цю хвилину?

Чуєте? Буянить вода. З плескотом, з присвистом туркоче під вербами.

Щось воно є!

Поміж кущами, пригинці спускаюся до річки. Ба, знов піднялась течія, залило вже камінь, що стояв над водою.

Я бігом туди, на старе місце, де ми ліпили загату.

Так і знав — нава гребелька! Ще вище. І озерко ще більше. І хурчить млинок.

Звідки воно взялось? Як воно виростало? Коли?.. Я боюся ворухнутись, щоб не зникло чудо. Стою, прикіпів до землі, тільки очима лупаю.

Справжній млинок...

Як вам розказати про нього?

Ось так, під лотком, стоять ноги-опори, дві грубенькі палиці. Вони з різжками вгорі, і на тих різжках лежить поперечка. А на поперечці — дерев'яний млинок. У нього лопаті, як долоньки, підставлені до лотка. Падає струмінь води, б'є по крилах-долоньках, і хурчить, крутиться млинок, розсіває пил водяний, і світиться під греблею маленьке сонечко.

Слухав і ще хотілося слухати, як плескотить вода, як приляскують лопаті, як гудуть опори. Слухав би ще, але ж треба підійти, роздивитися зблизька, руками поспробувати, що воно там і до чого. Я обмацав кожну паличку, і тугенькі вузли з вербового лика, і лопаті, — все від сучка до задирки; а тоді зупиняв і пускав млинок, ловив язиком краплі, які зриваються з лопатей, і навіть пальцем видавив канавку в греблі, щоб перевірити, чи міцно зліплена стіна. І коли проводив пальцем по глині, побачив — на греблі щось намальовано. Надряпано двох чоловічків, саме таких:

Та це ж букви-чоловічки! А і Л, Адам і Ленд, два капітани.

Але стривайте... Виходить, тоді, як ми вперше зустрілися, Адам підгледів мій секретний малюнок. І виходить, він ще раз побував на річці... І зробив млинок. Але як — таємно? І коли — вночі? І хто дозволив йому з гарячкою, з такою температурою вставати?

Я слухав млинок до самого вечора, нібито знав, що недовго йому хурчати, що скоїться нове лихо. Так воно й сталося.

Обідня спека. Задуха. Ліниво хлюпоче вода.

Я лежу на камені, як заснула рибина. Плечі й руки обм'якли, важка-важка голова, не можу кліпнути оком. Тут, на камені, лежить і млинок. Висмикнутий з мулу, розчахнутий, сушиться він на сонці. Річка знов рознесла гребельку. І знов уночі. Все злодійське, мабуть, робиться вночі. Рекса вбили натемну. І млинок... Неначе лиходії підкралися смерком, звалили його в багнюку і чобітьми втоптали.

Сухо в роті й гірко. Адам не прийде. А що я сам? Що я можу сам? Коли мати штурхне в потилицю, тоді краще одному: забився в куток, похлипав трошки — і все пройшло. А от як зараз: ніхто й не штурхав у спину, і все-таки гірко... Розчахнутий млинок — і кому ти скажеш про це? Кому розповіси?

Треба, щоб хтось та був. Щоб лежав поруч, грівся на сонці, слухав тебе, а ти почав би так: "Прибіг я вранці, глядь — греблі нема..."

Я хочу друга.

Хочу, щоб хтось до мене прийшов.

Спираюсь на лікті, кидаю погляд на річку, аж туди, де вона вибігає з-за пагорба, напружено дивлюсь і бачу: пливе... пливе човник. Тихо

прямує під вербами, поминає острівці водяних лілей, безшумно виходить на плесо, ані хлюпне, ані бовтне веслом. Сонце всипало річку блискітками, і човник пливе, як місяць між зорями, і хтось підгрібав веслом, править до нашого берега.

Вже недалеко — ось він! Повертає до броду, і видно блакитний човник і блакитне весло, і сидить у човнику — хто б ви думали? — дівчинка. Вона теж блакитна, очі великі й здивовані, у косах — біла стрічка.

Я й не стямився, як човник заплив у протоку і став. Став під скелею, па швидкій течії. Дівчина витягла мокре весельце й поклала на дно човна. І звела на мене голубі очі.

— Ти мене кликав? — спитала вона.

— Та ні, не кликав... Просто хотів, щоб приїхала.

— Ну добре. Прив'яжи, будь ласка, човен, а то понесе за водою.

Вона кинула мені ланцюжок, і я прив'язав його до старого кореня, що ліктем виступав із землі.

— Слухай, — сказав я. — Протока вузька, моя нога ледь пролазить між скелями, а як ти запливла сюди?

Тінь пробігла по її обличчі. Вона пригнулась, зняла білу туфельку, постукала нею об борт човна, буцімто вибиває пісок.

Мабуть, не любила, щоб її дуже розпитували. Взувши туфельку, дівчина глянула на камінь, де я лежав, і спитала:

— Що то коло тебе?

— Млинок. Вночі потрощило його.

— Це Адам тобі зробив, правда ж?

— Адам. А звідки ти знаєш?

І знов вона промовчала. Схилила голову, пальцем підперла щоку й спитала журливим голосом:

— Скажи, чи ходить зараз Адам у капелюсі?

— Ні, — відказав я. — Не ходить у капелюсі. І взагалі не ходить. Лежить у хаті в Сірохи. Баба кутає Адама й голосить, синів своїх згадує... А Сіроха, щоб ти знала, це мати його матері, або ж баба. І каже Адам, що втік сюди від лікарів, бо ганялись вони з уколами; втік, та бач — застудився. Такий слабий, встати не годен.

— Я знаю, — спохмурніла дівчина й сумно глянула на потік води, що падав із каменя в розколину. — Він безпорадний, як дитя. Йому й близько не можна підходити до річки, а він цілий день пробовтався... а вночі задихався, був гарячий, мов жар... І потім, ще зовсім хворий, нишком подався на річку, щоб збудувати млинок.

Хвилі гойдали човник, і дівчинка гойдалася чи, може, печально хитала головою.

— Передай привіт йому, — мовила вона строго, — і ще передай: я на нього сердита. Хай береже себе.

— Від кого ж передати?

— Скажи, від Ніни. Він знає мене.

— А-а! Так це ти Ніна! — підвівсь я, здивований. — Ти якось приснилась була мені. Сниться, наче бринить павутинка на вітрі і тоненько-тоненько виводить: Ні-і-іна...

— Мені час, — промовила Ніна. — Одв'яжи човен. Коли я подав їй прив'язь, вона відштовхнулась веслом і швидко понеслась з протоки. В блакитному платті, з білою стьождою в косі, вона стояла в човні, освітлена сонцем, і здавалось — пливе по воді свічка з трепетним вогником.

— Прощай! — здаля махнула рукою.

— Прощай! — гукнув їй услід. — Ще приїжджай! Човник поплив униз по течії, тінню промайнув між деревами, зник за крутим поворотом. І свічка, здавалось, погасла.

Вдруге вона припливла надвечір.

Вже сутінь залягла між берегами, кумкало десь жабеня, вода була спокійна, з глянсом. І тоді показався її човник. Як і першого разу, він ішов згори, з тих країв, де заходить сонце і де починається річка.

Ще здалеку видно було, що човник у Ніни інший, не голубий, а білий з темними рисками, наче зроблений з березових лубків. Човник березово-білий, і Ніна у білому сарафанчику, з чорною стрічкою в косі.

І сьогодні вона смутна; може, навіть смутніша, ніж була вчора.

Вона причалила до берега, привіталася, склала руки на колінцях і, зажурена, дивилася з човна у воду.

— Ніно, — почав я розмову. — Це багато, коли тридцять дев'ять і п'ять?

— Тридцять дев'ять — багато, — зітхнула вона, — а якщо й п'ять — ще більше.

— Така в нього температура. Кажуть, помре...

Ніна, схиливши голову, мовчала. Щось тихо булькнуло — може, впала сльозина у воду.

— Ти був у нього? — кліпнула на мене мокрими віями.

— Був. Його перенесли у двір під яблуню. Він лежить білий як сніг. І, здається, не дише. Очі заплющені, такі сині-сині, а в куточках білі росинки... Він мене спершу не признав. Я підійшов, поторсав за плечі: "Адам, Адам", — кажу. Як неживий. Тоді я ще поторсав — він ніби очнувся, рукою лап-лап... до мене потягся. "А-а-а, — каже. — Це ти, Ленд, — прошепотів губами. — Нічого, нічого, капітане. Ми ще з тобою змайструємо греблю, справжню, з цегли..." І втішає, рукою мене погладжує. Пальці в нього безсилі, тільки гарячі, з дрожем... Я хотів сказати, ну багато сказати йому, так мене відправили. Годі, мовляв, не треба, не можна його тривожити... Там, у Сірохи, якась жінка чужа, пухленька вся, в білому халаті...

— Я знаю її, — обізвалась Ніна. — То найстарша лікарка. Аж із Києва привезена.

"Ого! — подумав я. — З Києва! А хто ж її викликав? Хто привіз?" Я потайки зиркнув на Ніну, бо згадав, як учора вона спішно кудись попливла. Тінню промайнула між вербами й зникла... Може, вона?.. Може, Ніна привезла швидку допомогу, щоб рятувати Адама?

Ніч. Шумить очерет, крякає щось під кручею. Вона пливе сама-самісінька, а за нею вовки... Правда, які ж вовки на воді? Ну тигри, ну крокодили женуться за нею, човен хитає, заносить у ями, а вона дивиться в темряву і шепоче: "Допомогу!.. Швидку допомогу!" Так чи не

так мандрувала Ніна вночі, я не питав її. Не наважився. Бо зрозумів: не любить вона бабських розпитів. Очевидно, сталося з нею щось сумне, і вона не хоче про це говорити.

Не змовляючись, ми сиділи мовчки: я на березі, Ніна у своєму човні.

Сонце майже скотилось за гору; небо на заході було червоне, і червонясті відблиски падали на річку. Край берега, на стишеній воді, стояв білий човник, у ньому гоїдалась дівчинка, і очі в неї були зажурені.

— Ніно, — сказав я неголосно. — Я хочу померти. Тільки ненадовго. Хочу подивитися, що робиться там, під землею. Ну, зберуться люди, поплачуть, поголосять, засиплять могилу і підуть. А далі? А що тоді? Лежиш у домовині. Тихо. Чорно. І ось... відчиняються двері, залізні, скрипучі, і ти встаєш і спускаєшся вниз, начебто в погріб, а там, серед мороку — густо людей, тих, що померли колись...

— Не треба! — здригнулася Ніна, й обличчя в неї стемніло. — Звідти ніхто не повертається... Я знала багатьох, я з ними дружила, вони повиростали, і кого вбило, кого хвороба задавила, — ніхто не повернувся. Не смій помирати, чуєш! — пристукнула вона кулачком і строго глянула на мене. — І Адамові скажи: хто помре, той більше не житиме.

Я сидів ошелешений. "Як же так? — думав я. — Куди ж я подінусь? Ось у мене руки, ноги, голова, на голові чуб і вуха — хіба воно все пропаде? А я, крім того, бігаю, кричу, купаюсь, — хіба й це зникне? І нічого від мене не залишиться на землі? Е, ні! Тут щось вона, ця дівчина, переборщила". Я так і сказав їй: не вірю, щоб люди вмирали зовсім.

Ніна замислилась. І сказала повагом:

— Так, люди не вмирають зовсім. Коли вони лягають у землю і самі стають землею, то з них виростає трава чи дерева. З добрих людей

вирастає щось добре — яблуні, бузок, маргаритки. А хто злий, завидючий, то буде реп'яхом, кропивою, лишаєм повзучим.

Я тупнув п'ятою в землю й викрутив ямку. "Гм, — спало чомусь на думку. — А що виросте на місці Глипи?"

6. ГЛИПА й БАКУН

Це був старий мудрий кінь. Він доживав свого віку. Його навіть не триножили, а вільно пускали у берег. Кінь пасся над річкою, часто зітхав, засинав па ходу.

Він був, кажуть, білої масті, але шерсть давно злиняла, стала брудно-сірою. І тепер, коли річку запинало туманом, кінь і сам блукав, як туман, тільки чулося з молочної хмари його старече пирхання.

Спекотного дня він забирався під верби, у затінок, і важко думав. Стояв нерухомо до вечора, стояв, звівши товсту ворсисту губу, і щось згадував. Мені завжди хотілось прознати: що він згадує? Про що він думає? Що він бачить, куняючи?

Можливо, сняться йому дороги (а він їх стоптав до крайсвіту), і одна дорога пахне йому гарячим пилом, а друга — збовтаним осіннім болотом. Можливо, сниться поле (а він їх зорав чорно-пречорно), сниться пашисте, як чай, степове сіно (була б ціла гора з того сіна, що він перевіз до конюшні), сниться батіг і пекуча упряж, сняться візники — веселі, сварливі, з медалями, з протезами, із смердючим табаком, словом, усякі, які тільки поганяли конем.

Я не знаю, що снилось коневі. А він мені снівся часто.

Він приходив у мій сон, крізь ніч просовував теплу морду. Довго, задумливо дивився у ліжко, форкав мені у вухо. Сонний, я усміхався (лоскотало у вусі), гладив коневі м'які, бархатисті губи, щось бурмотів,

тягнувся рукою до гриви. І от, сам незчувшись, опинявся на коні. А далі все йшло, як у тому кіно, що "звук!.. звук дайте!.." і що ледь-ледь крутиться. Вільно-повільно підносив кінь мене вгору, і дух забивало, і я цупко держався за гриву. Ми летіли над бродом, над кручею, так було добре і легко летіть, але хтось. чобошарпав мене, і я падав... падав і падав, серце гупало від страху, і я звисав над кручею. Висів, як на нитці, от-от зірвусь у прірву. Я скрикував, схоплювався, і німий той крик стояв мені в горлі. Але тільки я засинав, кінь приходив до мене. І ми знов літали.

Звали коня Бакун.

Він уже не робив. Він доживав віку. І як всі старі, він замислювався над своїм життям.

Важка задума ніколи не полишала його.

Коли він пасся, то знехотя, байдуже пощипував траву, і видно було, що він не стільки пасеться, як розгадує щось нерозгадане. І коли заходив у річку, цмулив ранішню воду, теж було видно: думає. Навіть з водою на губі серйозно міркує. А в затінку, під вербами, він так поринав у свої конячі мислі, що забував відганяти мух, і ті лізли йому і в ніздрі, і в сльозливі очі.

Ніхто не тривожив Бакуна. Він цілими днями думав.

Щоправда, інколи повз нашу хату проходив хлопець чи дядько з вуздечкою в руках. Значить, їм дозволено взяти Бакуна для дрібної домашньої роботи — підвезти води або перетягти колоду. Бакун, забачивши людину, що йшла до нього з вуздечкою, не виказував ні радості, ні печалі. Смирно ждав, смирно підставляв голову, давав себе загнуждати. І тільки тоді, як рушали, важко зітхав, роздуваючи боки.

Турбували Бакуна нечасто — раз чи два на літо. А цього літа ніхто не чіпав його. Про коня немовби забули.

І ось я побачив Глипу. Скажете, велике диво — уздріти Глипу. Але перше, я побачив його серед білого дня, коли сторож завше спить. А друге, за плечима у нього висіла вуздечка, і повідок мелодійно дзенькав по чоботях. А третє, Глипа йшов не сам, а з іншим дядьком, схожим на Глипу. І тут я пригадав, що сусід наш ліпить сарайчик для курей і що до нього приїхав брат.

Отже, йдуть вони по коня.

Видно, що брати недавно зустрілися. Обидва веселі, балакучі, і як махне хто рукою, так його й заточує. Глипа щось про зайців розкажує:

"А я торох! А він ай-яй! А я хап за вуха!" — і Глипа хапнув за куш, та не втримався, шелеснув у канаву. Була потіха, як брат ставив на ноги Глипу і як Глипа валяв брата.

Чоботи в них однакові — руді, зашкарублі, і тими чоботями вони почовгали в берег, і братів заносило то в кропиву, то в замулені рівчаки.

Садом, стороною, поза кущами я побіг до річки. Глипа з братом не бачили мене. а я не спускав з них ока.

Пошкорбали дядьки до броду. Ось вони загупали на каміннях, і той, що приїхав до Глипи, спіткнувся, махнув рукою і — тільки ляснуло! В штанях, в чоботях сидить уже дядько на міліні, приплескує воду руками й гиче: "Ух, принятно!" Тепер Глипа ставив па ноги брата, а брат валяв Глипу в річку.

Якось перебрались на той берег. Мабуть, почесали й далі, бо десь там тріщало в кущах, і то в одному, то в іншому місці раптом схитувалась гілка.

Бакун стояв під горою, дрімав. Проте і його розбудив цей шелест. Кінь задер голову, непривітно блиснув оком на двох голубчиків, що мокрі вилізли з гущини і, хитаючись, бредуть до нього. На всяк випадок кінь посторонився, ніби тим говорячи: "Проходьте собі, люди добрі". Але руки в братів були чіпкі — з двох боків схопили коня за гриву.

Незабаром вони тягли коня до броду.

Перший перескочив з берега на камінь Глипа. Він смикнув Бакуна за повід, але той уперся. Кінь, мабуть, не любив, щоб ним попихали, тим більше зараз, коли треба обережно ступити через воду на камінь, і камінь слизький, хитається. Смикнули коня — і він аж присів, гостро вигнув хребет, прижмурих слюзливі очі. Страдницький вигляд його промовляв: "Пустіть, то піду".

Не на тих натрапив.

— Н-но, х-худоба! — шарпнув Глипа за повід. — Гавро, піддай йому жару! — Глипа шарпнув з такою люттю, наче збирався одірвати коневі голову, а Гавро чесонув по спині лозинякою. — Гавро, т-турни його ззаду! — і Гавро гупнув плечем коневі під жижки.

Бакун всім гострим тілом подався вперед, кресонув копитом по каменю і тут... і тут щось хряснуло.

В першу мить я не міг збагнути, що сталося. Тільки побачив: кінь лежить... він розпластаний, одвисла губа його немічно сіпається.

Це вже пізніше я зрозумів, що Бакун оступився, передньою ногою ковзнув у щілину. А щілина була вузька й глибока, і десь внизу, між камінням, кінь намертво застряв копитом.

— Тю, дурний! — ляснув себе по мокрих штанях Глипа. — Гавро, зганяй його, хай встає, шкарбун! — Гавро не довго думав, з розмаху

встюжив коня по ребрах, аж сива попруга встала. Важко, з болем зітхнув Бакун, шарпнувся, поповз на колінах. Його не пускала нога, та, що затиснута була між камінням. — Гавро, бухни його чоботом! — і Глина за повід потяг коня, а Гавро підсобляв чоботом. Бакун ще раз сіпнувся, страшно вивернув ногу. Шкура на ньому здулась горбами; здавалось, от-от вона трісне, і старі костюмахи розсипляться.

Бакун застогнав.

Тут і Глипа второпав, що з конем біда.

— От х-худоба! — лайнувся він. — Диви, куди клешню встромив!"

Обнявшись за плечі, брати стали над розщелиною, захитались, заглипали на вивернуту конячу ногу.

— Ну що? — спитав брат. — Осечка?

— А ми зараз... ми з ходу! — і Глипа по-бабськи плюхнувся на камінь. Підїхав до коня, двома руками взявся за ногу, як той дід за ріпку, висолопив язика і почав: "ех!.. ех!.. ех!.." — і почав рвати на себе коняче стегно.

Каламутним, печальним оком дивився Бакун у волосате Глипине вухо.

— Ну що, брат? Не йдьот? — спитав Гавре.

— Заклинило.

— Тут йому. й капець. Не вилізе. Брати сіли на бережку, обнялись, зтягли було "Ех, Дуня, Дуня я", але Гавро обірвав:

— Так що, брат, з х-худобою?

— Треба п-пилу, — сказав Глипа. — Відпиляємо ногу і баста. А що, все одно не вирвеш. Заклинило...

Я стояв за кущем і чув їхню розмову. Чув, як Глипа сказав: "Відпиляємо"... Мене затрусило, чуб наїжився, в голові попливли всякі видива, страшні й безглузді: двоє з пилою... крадуться до коня... вжик-вжик... скрегочуть кістки, а вони пиляють.

Від того пиляння й скреготу запекло мені під грудьми, ще страшніші видовиська зароїлися в голові. А що, подумав я, Глипа може, він такий... Це ж про нього хлопці розказують, як він човна потопив на ставку. Зробили в шкоді тупоногого човна, схожого на корито. Ну, щоб гуртом плавати й купатися. Так той човен, гуртовий, був для Глипи як сіль в оці. Мовляв, нащо їм корито? Диких качок тільки ганяють. Прийшов Глипа вночі з сокирою, гуп-гуп, вирубав діромаху в днищі і штовхнув човна в круторий...

Глипі, як бачите, не первина рубати чи пиляти.

Але ж Бакун... Він лежав, старий, клубастий, низько опустивши голову, і на його шиї болісно стріпувались жилки.

Я рвонувся, страх штовхнув мене в плечі, і в душі трепетав крик: мамо... мамо... сюди! Проте щось зупинило мене: Глипи... вони встають, підважують один одного, кудись лаштуються. О, кажуть: треба до бригадира — дозволу взять; може, просто клоцнуть беззубу шкапину (це про коня) , пользи ж ніякої, то хоч буде шкура.

Кинули Бакуна, закурили і похиталися берегом мокроштанні брати. Пішли до контори.

Як тільки повіяло їх за кущі, я стрибнув на камінь, бігом до коня. І він пізнав мене, сухими губами тицьнувся в щоку й стиха форкнув. Морда в нього була тепла, і кожна волосинка тепла, і сіра злиняла шерсть була наче притрушена теплим дорожнім порохом. Лиш очі світились волого, і тяглись від них мокрі доріжки.

— Бакун, Бакунчик, вставай! — потріпав я коня за холку.

Бакун труснув головою, ніби от-от наважиться встати, але тільки зітхнув і звисив безсило морду. Він був важкий, нерухомий, як лантух з дровами. Шерсть на ньому облазила, на грудях, на суглобах виступали буграми скам'янілі маслаки. Я повзав, лазив круг нього, не знаючи, що робити. Обмацав ногу, яка застряла, ще більше злякався: ого, затисло її! Мабуть, тоді, як Глипи стьобали коня, Бакун кидався й загнав свою ногу у кліщі, туди, де звужується розщелина, а копито загнав аж під камінь.

Спробуй тепер витягти.

Я все-таки спробував; тужився й смикав, тягнув мертво-чавунну кістляву ногу — дарма! І куди вже смикать — коліна в Бакуна роздерті до крові.

Що робити? Ну що робити?

А хвилини збігали, день хилився надвечір, і мигтіло в очах: Глини... човгають з пилкою... Вже, мабуть, десь поблизу...

Сам не стямився, як мене винесло на гору, як прилетів до хати. Оббіг наш двір, заглянув у всі кутки — ніде нікого. Хата приткнута на паличку, в сараї ластівки вицвінькують, погріб зяє чорною дірою. "От же! — стукнуло мені. — Кого я шукаю? Вчорашнього дня? Мати ж на роботі..."

І духу не перевів — почесав у степ. Дорога курна, пухкає тепла пилуга з-під ніг. Я біжу підтюпцем, а думки погнались далеко: як

зустріну матір, як розкажу їй усе, як ми кинемось до річки. "От же! — стрельнуло вдруге мені. — Куди я біжу?.. А де мати? Я ж не знаю, де вона працює..."-

Повернувся — і назад, і жену скільки й сили. Вже мені під грудьми щось бовтається. Прибіг до хати й руками розвів: а тепер куди, до кого податись? Сіроха не допоможе, бо стара. Адам не допоможе, бо сам не встає. Глипа... а Глипа з пилою... і скрегочуть кістки... Я зірвався, помчав до села. Будь, що буде, когось та покличу.

Сонце низько, сонце майже заходить, на шляху до села нікого, сиві од пилу будяки край дороги, і лиш одна постать витикається з балочки. Жінка в білій хустині. І знайома хода, повільна й втомлена. Ти ба, то ж мати!

Вже не пригадую, як опинився коло матері, як уткнувся в її теплі шершаві руки і здуру захлипав (чи набігався, чи настрахався?), і щось мимрив про коня та про Глипу.

Ми стояли вдвох, нікого не було на вечірній дорозі; мати пригорнула мою голову, сховала в затишне кубельце під груди і пальцями, самими пучками (м'яко! ледь чутно!) почала гладити шию, немиту потилицю і чорнявенькі, як вона сказала, вуха. І почала промовляти до мене, щоб я вгамувався, все буде гаразд, а лихо з бідною спливе за водою. Глипа сьогодні не прийде, гомоніла мати, бо в сільмаг привезли молдавське вино, і рідненькі брати так перечепилися через ящик з пляшками, що навряд чи й зведуться на ноги до ранку. І ще сказала вона: якщо Бакун попав у біду, то краще не смикати його, не шарпать, краще залишить самого. Він зарадить собі.

...І цієї ночі я літав на Бакуні й падав, і приснилось якесь страшило, що підкралось до нашої хати й вугол підрубує: гуп-гуп сокирою. І вже скрипить, присідає хата, і під ліжко тече вода... Мати розбудила мене, спитала, чи я не перекупався, а якщо ні, то щоб спав і не крутився.

А вранці глядь — ведмеді накурили, туман.

Наче марлею запнуло верби, кущі осоки понад річкою, і наш сад, і терновище на тому березі.

Я побіг донизу і, вражений, став серед лугу. Дивно: хмарка туману йде, наближається, окутує тебе з головою, нитями проходить за тобою і крізь тебе — і не шерхне, волоска не зачепить. Але відчуваєш: лице, чуб, сорочка — все одволожується, м'якшає, і на губах — присмак дощової води.

Я постояв, жменями половив ріденькі пасма туману й побіг до броду.

Там же Бакун. Лежить, бідолаха, як прикутий. І нічого не їв. Треба хоч трави нарвати.

Обминув кущ бузини і раптом: "Хрра!"... Хракнуло з куща, з туману, я сахнувся, аж присів з переляку. Серце у п'ятах забилося.

А з куща — морда... Коняча.

Бакун, так це ти?! А побий тебе лихо!

Стрибнув до коня, повис у нього на шиї. А він стоїть і наче всміхається, губи у нього зелені, соком трав'яним підфарбовані.

Бакун, хто ж тебе звільнив? Чи, може, ти сам? Ану, покажи лапу... Отак — я вчепився за гриву, а кінь стоїть на трьох ногах. Одну (це ту, поранену) він тримає навису; бач, як обдерта шкірі, і копитом облущено, і кров попідсихала.

Ми побалакали з конем, я причесав його, повидлубувів луску з ранок і виразок, а він посопів мені, напахчив мене духом гарячої жуйки, і я відпустив коня: "Йди, Бакун, пасись..."

І кінь, підкидаючи голову, з натугою пострибав у лозняки. Трохи розтуманилося, в небі повисло біле-біле сонце; на нього можна було дивиться скільки завгодно — воно анітрішки не сліпило. Я сидів на броду, на тому камені, що схожий на слонову спину, і дивився, як сонце то впливає, то губиться у сірих волокнистих хмарах. Не знаю, чи довго сидів, та от зненацька почув голоси: хтось шкорбав з гори і басовито гомонів.

Я схопився на ноги. Вони — Глипи йдуть!

В одного через руку брезент, в другого — сокира й довгий кабаницький ніж. Брати веселенько розмовляють, попихкують цигарками і прямують до броду. Думають, що тут їх жде Бакун, прищемлений камінням.

І враз вони стрілись: Глини до річки і кінь до річки. Стали як укопані. І втнулись очима: ті — в коня, а кінь — у братчиків. Бакун сторопіло фиркнув, а потім... а потім я не повірив собі. Бакун, старий смирний Бакун, який тільки що припадав на ногу, і раптом... як брикнув, як пирхнув по-молодецьки і пішов, правда, накульгуючи, але з таким прискоком, що я давно від нього такого не бачив.

Десь аж на тому кінці луку розляглося його переможне іржання.

Брати переглянулись, і очі в них зробились круглі, як мильні бульбашки.

— Так що, брат, осечка? — спитав Гавро.

— Розклинило, — тільки й вимовив Глипа. І почовгали брати додому.

А там, де вони стояли, я побачив кущ, геть обшарпаний, з вовчими ягодами на колючих гілках.

7. ЛІКАР БУСЬКО

У сараї напівтемне. Двері низькі, віконця нема, і як пройдеш у дальній кут, де супляться обгризені ясла, — там зовсім поночі. В яслах щось попискує, шарудить у стінах, лускає в трухлявих дошках. Сарай аж ворухиться весь од неспокійних поселенців.

Я далеко не ступаю, вмощуюсь коло дверей і жду.

Падає знадвору світло. Сонце то пече мені в шию, то пригасає, — видно, почало хмаритись. Хилить на сон.

Я терпеливо жду.

І ось — блись! — влітав у сарай ластівка. Пірнає під самісіньким одвірком і не зачепиться. От уміє пірнати! Я бачив не раз, як ластівки граються з Бакуном. Кінь собі пасеться на лузі, а вони заходять здалека, підкрадаються до нього тихо, над землею. Низько-низенько летять і раптом — гульк під коня! Майне котрась у нього під черевом і вгору, і чигикне задьористо. Одна пролетить, тоді дві, тоді ціла низка — блискають, проносяться під конем, наче дражняться: "Чигик!.. Не піймав?" Кінь собі хрумає траву, зрідка махне хвостом, стріпне вухом і байдуже йому до ластівок, до їхнього вереску. А втім, і Бакун деколи стримано пирхне, якщо котрась вітрогонка мелькне у нього під самісіньким носом.

З такою ж сміливістю пірнав ластівка і в двері. І вже ніби з вулиці бачить, що стеля в сараї підперта стовпом, — ач, круто обминає стовп, робить круг під стелею і до гнізда. Вона й не цвінькнула, й не шерхнула крилом, влетіла тихо, як тінь. А проте, наче за сигналом, прокинулись пташенята. Враз підхопились. "Вжи, вжи, вжи!" — завжикали гуртом; їх і

не видно в гнізді, тільки сивенький пух і роздерті роти. Ці жовті крикливі роти ловлять, просять, благають — їсти! Якесь, нахабніше, дереться вище і вже затлинає черв'яка разом із материним дзьобом.

Еге ж, напасись на таких поживи!

Гулькнула ластівка в двері — впали пташенята. Заснули. Наче й нема їх у кубельці.

Тихо в сараї. Тихо на вулиці. Хмарить.

Я притулився до одвірка, звів на стелю очі і розглядаю знічев'я гніздо. Вам доводилось бачити, як ластівка ліпить собі гніздечко? Носить із берега тугі клубочки грязюки, і не простої грязюки, а добре змішаної з трав'яними корінцями, з волокном; принесе в хлівець і спритно клеїть, дзьобом примазує ті віхті до сволюка. Гляне збоку на свою роботу й защебече: радіє, що в неї ловко виходить. А й справді, ловко. Спершу наче підкову чи скибку місяця виліплює, потім — гаманець, а далі рядок за рядком вивершує гніздо, схоже на маленьку корзинку. Висохне гніздо, стане аж біле, роками висить під стелею — не розвалюється.

Частенько мені кортіло поставити драбину, полізти до гнізда і бодай впівока гля... Але ж — ви чули? Кажуть люди: пальцем торкнеш ластів'яче гніздо — птиця одразу покине ваш двір. Покине і більш не прилетить, і всім ластівкам передасть, щоб обминали хату. Ну, а якщо розваляти гніздо... Краще не робити цього! Я сам бачив: у ластівки на грудях червона смужка. То як сірник. Черкне вона грудьми по соломі, по сухій стрісі і жух — спалахне солома... Дотла згорить хата... А лелеки, мені казали, так вони, коли їм ламають гніздо, приносять у дзьобах жарину.

Птахи не прощають злодюгам.

От ні в нас, ні в баби Сірохи хата ніколи не горіла. А в Глипи, вже при мені, два рази була пожежа, мазанка й зараз стоїть обсмалена, а від хлівця zostались стовпи-недогарки і щербате звуглене корито.

Ластівки звикли до того, що я сиджу на порозі, й літають просто через мене; а якась пікірує, ніби хоче вскубнути за чуба, шерхне над головою — і в сарай. Мені добре сидіти серед шерхоту, ластів'ячих тіней, м'якого світла, що пригасає від хмар. Хилить на сон, і крізь легку дрімоту вчувається: хтось мене кличе. "О-о-о!.. о-о-онько!" — доносить вітрець.

Стривожений, підхоплююсь, зиркаю на дорогу: баба Сіроха стоїть. Маленька бабця, зігнута, чорна з лиця, в чорній рясній спідниці. Стоїть мовчазна й сувора, вичікує, поки підійду до неї.

— Ходи за мною, — каже строго. — Адам тебе кличе. Я ступаю слідом за бабою (а вона дріботить хутенько) і мені трохи дивно й лячно: ніколи Сіроха не кликала мене... та ще й до Адама. Що там у них?

Йдемо до ярка, минаємо Глипину хату; стежка повертає на бабин город, і ми попадаємо в синій присмерк, над нами суцільне листя і соняхи-решета. Вибрались з городу — і вже сірошинський двір. Біла маленька хата, під вікном розлога яблуня, гілля аж за димар, яблука звисають на стріху. Старезне дерево закрило своїм шатром майже весь двір. І я бачу: білий полик під білим стовбуром, і лежить на подушках Адам, і світить разками зубів, — вони в нього білі з просинню.

— О-о, капітан Ленд! — помахом руки салютує Адам. — Радий вас вітати!.. Сідайте коло мене.

Він киває на розхитаний стільчик, застерігає: обережно, крісло, уважай, допотопне. Я сідаю, підсовуюсь ближче донього, і мені приємно й незручно, що він так красиво балака зі мною.

Тут, під яблунею, свіжо й затишно, сидиш собі в холодку, над головою ціла гора дрімотного листя, лиш де-не-де світлі віконця, і падають сонячні плями на Адамове ліжко.

Адам не приховує: він радий, що прийшов сусід. Це ж нудьга зелена: в спеку, в таку благодатну пору, коли тільки гуляй, дихай, смажся на сонці, а тут... мняти подушку, давити перину, парити себе гарячим питвом... Голос в Адама слабкий, і рука звисає з постелі тонка й підзеленена, а проте, він уже не той, що був навіть учора. Ожили в нього очі, з'явилося у них щось веселе, насмішкувате, неспокійне.

Баба Сіроха, склавши руки на грудях, постояла, сумно й строго подивилась на Адама, зітхнула й пішла в хату. І тоді Адам по-своєцьки підморгнув мені.

— Знаєш, чого кликав? Розвідка донесла, що днями відбулась баталія на броду. Дехто хотів обезножити коня. Мовляв, ми живемо без голови, то кінь проживе без ноги. І ти, кажуть, там був і все бачив, і навіть, кажуть, відзначився...

"Відзначився"... То вже занадто! Я глянув на Адама: чи не підпускає він шпильки? Ні, погляд серйозний. Та все ж я спитав:

— А хто вам розказував?

— Як хто? Надійні люди.

— Що ж це за люди?

— То мій секрет... Є в мене друг, а вірніше подруга, яка ніколи й ніде не покидає мене. Ми з нею нерозлийвода з раннього дитинства. Вона й сюди припливла за мною.

— Гм. Як її звати?

— Ти все хочеш знать! Ну хоча б... Ніна.

Ніна?! Це прозвучало так несподівано, що я відкрив рота; а відкривши рота, я завжди заглиблююсь у серйозні роздуми. Справді, було над чим замислитись. Я думав, що Ніна тутешня, що живе вона за горою, за нашим садом, де сідає сонце. А виходить, вона приїхала з Києва, і там жила в кам'яному будинку, і там зустрічалась з Адамом...

Ніна... Тут мені спало на думку: може, Адам од мене перейняв це ім'я? Може, підслухав, як я розмовляю з нею? А я розмовляю з нею завжди, — і тоді, коли сиджу над річкою, і тоді, коли блукаю в зелених тунелях соняхів.

Напевно, я б таки до чогось додумався, коли б не перебив Адам. Він напосів: "Ти, брат, не викручуйся, ти розкажи, як ви Глипу пошили в дурні..."

Розкажи — і край.

Я помнявся, порипів стільчиком, бо що ти будеш казати? Як бігав я з переляку то в степ, то до хати, неначе об'ївся пасльону? Ото й усе моє геройство. А Бакун... Бакун — то інша річ. Коняга на всі сто!

— Е, ні! — посварився Адам, підправив подушку, щоб вище лежати. — Я тебе так просто не відпущу. Ось як підемо на річку, позашиваєм роти — і мовчок. Тоді вже буде не до балачок — тільки робота. Я таке-е придумав — уф!.. А зараз, шановний Ленд, ми проведемо зустріч у кают-компанії. Кожен із нас розкаже по одній історії — згода?.. Так як ти молодший, тобі випадає першому. І я просив би тебе, Ленд, оповісти щонебудь з життя славетного мандрівника Бакуна Сивогривенка. — Адам узяв мене за руку, видно, помітив, що я затинаюсь, і вже якось просто, навіть з благанням закінчив: — Льонь, серйозно, розкажи. Ти ж бо знаєш...

Сонце трохи скотилося вниз, і жовто-зелене ряботиння падало вже на груди й обличчя Адама. Так, він і зараз світився. Над подушкою виступало гостре підборіддя, стирчав тонкий і гострий ніс, вони просвічувались, наче були виліплені з воску. Адам часто змочував язиком припалені губи, дихав нерівно, з хрипом. І стало мені лоскотать у горлі, і лоскотать під очима, я пригнувся, заморгав до землі і так прикинув у думці: Адам цілими днями лежить сам-самісінький, і ніхто йому, крім баби Сірохи, й слова не мовить.

— Ну добре, Адаме, — для початку пришморгнув я носом. — Яюсь ми поїхали... Тільки це було насправжки.

— А ми домовились, — кинув Адам, — без брехні. Я зручніше вмовстився на стільчику, глянув на Адама, який готовий був слухати і руки склав на білім покривалі.

Отже, я влаштувався й почав:

— Яюсь ми поїхали, а перед цим щось напало на мене, коклюш чи хтозна. Так мати взяла бричку, на ній бригадир катався, тепер у нього мотоцикл, "їжаком" називається...

— Так мати взяла бричку, — підказав Адам.

— Ага ж, узяла бричку, запрягла Бакуна, а мене в пальто і в кожух закутала, як дідугана, бо вже морозці вдарили, і повезла в Загатне, до лікаря. А вже вечір; постукали ми в двері, а тітка з відром і віхтем заступила дорогу. "Драсте! — вклоняється нам. — В собачу пору приїхали. Прийом був і давно закінчився". І ляснула дверима. Ну, ми переночували, не знаю в кого, а вранці ще раз постукали. І знов та ж сама тітка. "Драсте! — каже нам. — Прийому нема і не буде. Сидір Петрович на совіщанні". Так мама щось на вухо тітці закинула, пошепки, а тьотя аж у двері впала... Повернули ми бричку й поїхали додому...

Я зробив передишку і глянув між тим, чи слухає Адам. Він лежав заслуханий, губи ледь-ледь розтулені, і в них притаїлась легенька журлива усмішка... Я ще помовчав. Гадаю собі: чи попросить він?

— А далі що? — таки не втерпів Адам. — Щось же про коня має бути.

— О, геть забув! — спохватився я. — Бачте, хотів про коня та збився. У мене таке буває. Значить, як же воно?.. Ага! Ви були в Загатному? Ті-ї, не були. Ото жаль! Річка там не те що в нас, жабі по коліно, а широка, з піщаним дном, раків повно, кишать, можна руками ловить. І брід кам'янистий, їдеш — бричку погицує. А це ж була осінь, вітер холодний, аж струже в спину. Так мати на брід поїхала, щоб швидше додому. Підкотили бричкою, глядь — річка замерзла. Вчора вода кипіла між камінням, а зараз — крига всуціль. Стала мати й журиться: "Що ж робити? На місток їхать — це ж п'ять кілометрів з гаком..." І поки вона журилась, я виліз тихенько з кожуха та на лід. А лід, наче скло, молодий, ясинцем називається. Ковзнешся — і несе тебе хтозна-куди. За мною і мати ступила на лід. Стала, підгицнула — крига тріщить, вгинається, але ні, не провалюється. А кінь?.. Копита ж у нього гострі. "Якщо провалиться кінь, — вголос міркує мати, — ноги поріже. А не провалиться, то однак по льоду не піде — не підкований". Бакун (от же кінь, щоб ви знали!), мабуть, почув, як журиться мати. Підійшов до річки, пирхнув, понюхав кригу. Дивлюся: що він робить? Став на коліна. Ноги підігнув, як полозки, і давай човгать по льоду, нам, нерозторопним, показує: підпихайте! Мати аж руками сплеснула: "От розумник!.. Ану, Льонь, підпихаймо за бричку". Ми взялись з двох боків, штовхаємо бричку, і кінь їде навколішках, сунеться по гладенькій кризі. Крига вгинається, похрускує, але нічого... Тільки до берега — хоп, рвонувся Бакун, скочив на ноги і вже на землі... А коклюшу в мене й не було, то я просто на ковзанці застудився, от, — додав я до своєї історії, щоб Адам не переживав за мою хворобу. — Приїхали додому, мати попарила мене над гарячою картоплею, і я очуняв.

— Гарна історія, — сказав Адам. — А про Бакуна просто чудесно... Тільки втямить не можу, хто більше кінь — Бакун, який переповз на

колінах лід, чи та тітка, що ляскала дверима: "Прийому нема"? Як ти вважаєш, Ленд? — звернувся він до мене.

— По-моєму, — наморщив я лоба, засопів, захитався на стільчику, бо дуже мудру задачку задав Адам, — по-моєму...

А яблук у вас рясно, і вже бочки підспіли, червоні. Можна скуштувати... он те, що впало?

— Куштуй!

Я підкотив ногою падалку, носком підкинув її, як футболісти м'яч, і в рот. Уммм! — зелене, кислюще воно, слинка потекла, і Москва в очах показаласть.

Адам і не кусав яблука, а теж прижмурився. І наче трішки усміхнувся.

— Хитрий ти чоловік! — каже мені. Повернувся на бік, підбив подушку, видно: зібрався говорити.

— А тепер моя бувальщина, слухай. І раз ми зачепили медицину, то розкажу тобі, Льоню, про славного лікаря Буська... Ну от, — змінив він голос і безнадійно зітхнув, — ось і мій Айболіт.

З хати вийшла баба Сіроха. Несла вона блюдце, склянку води і якісь порошки.

— І вже пора? — заблагав Адам.

— Пий! — сказала Сіроха.

— Бабо Лізо! Я стільки випив цієї гидоти...

— Через дві години... Пий! Так вона звеліла, професорша.

— Ну давайте. — Адам ковтнув порошки, і від тих ліків губи у нього стали немовби ще біліші.

Баба Ліза пішла, а потривожений Адам ліг правцем і задумався. Ріденький, прилизаний чуб його раптом змокрів. На обличчі виступили жовті плями. Полежав і ніби аж придрімнув Адам, потім стряхнув сонливість і повернувся до мене.

— Отже, бувальщина про Буська, — сказав таким же роздумливим голосом, як і почав. — Я щаслива людина. У мене дві баби. Одна в степу живе, друга жила на Поліссі. А Полісся, дорогий мій Льоню, то царство грибів і русалок. Які там пущі, озера, які річечки... І водяться там лелеки.

Була своя пара лелек і в баби Груні. Лелеку звали Бусько, лелечиху Бусиха. Ранньою весною повертались вони з чужини і кружляли над селом. Баба Груня виходила з хати. махала їм косинкою. А лелеки кружляли і все нижче й нижче спускались до неї. Баба випросила хлопців, щоб затягли на хату колесо. І на те колесо сідали лелеки, і мостили собі гніздо.

Якось була холодна весна, вночі раптом завіяло. Вийшла баба у двір — по коліна мокрого снігу, і лежать у снігу Бусько й Бусиха, крила розпустили, вже й голови не зведуть. "Бідні ж ви мої!" — забідкалась баба Груня, взяла їх у хату, натопила піч, нагодувала, напоїла чаєм з травами.

Видужали Бусько з Бусихою, ще більше полюбили бабу.

Гніздо мостили вони високе й розкішне. І по черзі вартували його. Пам'ятаю: вже смеркло, небо зоряне, світле, а на гнізді лелека стоїть, і його наче хтось вуглиною намалював. Стоїть на одній позі, дзьоб свій задер, і здається — на Буськовому дзьобі місяць повис.

Перед сном баба Груня любила поговорити з лелеками. Стане серед двору й питає:

— Як воно, Бусько, не обіщаєш на завтра дощу?

— Кла-кла, — стукає дзьобом Бусько.

— Та воно й видно, — каже баба. — Зорі чисті, трава суха, буде спека. А я оце взяла розсаду, капусту хотіла приткнуть на вгороді, та й не здумаю, що тепер...

— Кла-кла, — каже Бусько.

— Ну хіба що так, — зітхає баба і йде в хату. Кожної осені баба проводжала буськів у дорогу. Виходила за ворота і махала косинкою, і наказувала: "Дивіться, тримайтеся гурту. Та де хмара — летить високо, а де блискавка з громом — летить низько..."

А одної осені не вийшла баба на проводи. Вже зібралися лелеки з усієї околиці, зробили прощальний віраж над лісами і озерами і гурт за гуртом потяглись у вирій. А бабині птахи zostались. Кружляли й кружляли вони над селом, тривожно скрикували — ні, не виходить баба. І тоді спустився Бусько на подвір'я, бачить: двері в хату прочинені. Зайшов Бусько в хату. Карим оком блиснув на полик. От воно що! Лежить баба хвора, як дим. І голосу не витягне. "Кла-кла", — сказав Бусько і кудись запішов. Тут пішов, тут і з'явився. Підбіг до бабці і подає їй у дзьобі... жабу. Свіженьку. З болота.

Ох ти мій дохтор, — застогнала баба, розчулена рідним Буськом. — Це ж ти хочеш мене підздоровить і зілля своє приніс... Доведеться встати і провести вас, бо ви ж без баби й не полетите.

Баба, стогнучи, зіп'ялась на ноги і провела буськів. А скоро пормерла.

І дивувались люди: весною пара лелек день у день кружляла високо в небі, ніде не хотіла сідять. А тоді таки сіла — на шутій сосні за селом, на тій сосні, що ближче до грибків, де лежить баба зі своїми синами.

Адам закінчив свою бувальщину. Мабудь, стомився, руку поклав під голову і, здається, знов придрімноу. Він лежав білий і тихий. Деколи брала мене острашка: "А чи є Адам?" Глянеш — рівне покривало, ніде не горбиться, наче й немає людини в постели, тільки виглядає гостре підборіддя й ніс. І там, аж за ліжком, на підставленому стільчику — Адамові ноги, білі й нерухомі.

Поволі, сонно розтулив Адам око, знайшов мене і хотів був трошки усміхнутись. Та лиш посмикнув губами.

— Що, Ленд? — спитав якомсь винувано. — Сумна в мене бувальщина?

— Про Буська?

— Атож.

— Ні, що ви, інтeресно. Тільки я не доберу: а де лелеченята? Були ж у Буська діти?

— Були. Розлетілись. Кожна пара шукає собі нове місце.

— А до нас у степи вони прилітають?

— Рідко. Лелеки люблять воду, ліси, широкі плавні...

— А ви туди поїдете?.. Ну, де баба Груня жила?

— Хтозна. Може, станеться диво — поїду.

— От якби двійко мені... таких маленьких. А колесо я б знайшов.

— Хитрий ти чоловік! — сказав Адам і таки всміхнувся. Ми тільки розбалакалися, як знов вийшла із хати баба Сіроха, і в рука у неї те саме блюдечко, склянка води й порошки.

— Бабо Лізо! — мов дитя, почав благати Адам. — Я думав, утечу в степи від уколів, від порошоків, від медицини... Як вони остобісіли...

— Пий, — сказала баба, але руки в неї затремтіли, полилась вода із склянки, і я побачив: у баби повні очі сліз, вона ковтає сухим зморщеним ротом ті непрошені сльози і, схлипуючи, говорить: — Хіба ж я хочу, сину, мучить тебе й себе? Та я ж гадаю: може, воно зарадить, може, ти встанеш-таки, підкріпишся, бо гаснеш на моїх же очах. І що воно за дурне життя: це і мої синочки були б уже такі, жили б і раділи, як людські діти, так обох забрало...

— Бабо Лізо, — голос в Адама теж затремтів. — Пробачте мені. Я дубина. Я бовдур. Пробачте. Більше не буду вас катувать... Давайте сюди порошки.

Почовгала баба Ліза в хату, а я довго сидів зігнувшись, щось тисло мені на плечі і тисло в душі. Бо як розібратись, то, мабуть, і я завинив; і не мабуть, а таки точно. Потяг Адама у воду, ще й радів, недотепа: ах, у мене гребля, ах, у мене млинок. А людині ті цяцьки боком вилазять.

— Більше на річку не підем, — буркнув я насупившись. Адам після того, як випив порошки, знов присмирнів, і жовті плями густо вкрили обличчя. На мої слова він зразу нічого не сказав, помовчав, продихнув важку задуху і тільки тоді обізвався:

— Підем, Льоню, на річку. Бо ні річка, ні ти, мій друже, анітрохи не винні. Справа тут складніша. Як тобі розтлумачить?.. Ну, скажімо, ти вийшов на човні у море, заплив далеко і раптом — прорвало човна. Що ти

робитимеш? Складеш руки і смирененько ждатимеш, поки вода заллє? Чи будеш гребти? Правда ж, ти будеш гребти, налягати на весла, доки сил, доки змоги твоєї. Так і я, Льоню. Давно, в інституті ще, прорвало мій човен. А я гребуть. Йду на дно, а гребуть. Щоб і на останній хвилі — жить, як ти, як нормальні люди. Ясно, капітане? Ми підемо з тобою на річку і збудуємо справжню гребельку — з цегли. І млинок такий поставимо, що ти і в школу підеш, а він тобі лопотітиме. І на карті світу буде наша річка — Лопотиха.

8. ЗА ПАВУТИНКОЮ

Сьогодні вона не така.

Дивіться: пливе... сюди повертає і здалеку ще рукою хить-хить. Гарно причесана, сидить на борту, і довга коса аж у воду звисає.

Човник її біжить веселіше.

— Доброго ранку! — гукає мені.

— Здоров, Ніно!.. Обережно, там корч.

Вона проминула підводний камінь, де світла вода, гойднулась на хвилях і вниз, у протоку... "Ух ти!" — шарпнуло мене, бо човен підкинуло і носом у бризки, і понесло між камінням.

Ніна пригнулась, весло — сторчма, і став, завмер її човен під скелею.

— Ти молодчина, — сказав я, заглядаючи до неї в протоку. — Думав, так і хряснеш об камінь... Давай повідок, прив'яжу човна... А ти знаєш, Ніно, — торохтів я далі, — ось тут, у цій розщелині, застряв був кінь.

— Знаю, — сказала Ніна. — Ось тут. Камінь-гостряк йому врізався в ногу, так я вавку змазала йодом, а гостряк той веслом притупила.

— Ти? — аж похлинувся я з несподіванки. — Так це ти Бакуна звільнила?

Ніна як і не чула мого вигуку. "Трам... трам..." — замугикала "Єньку" і долонями по колінцях: плесь, плесь... Я й забув, що вона не любить про себе говорити. І почав хитріше вивідувать:

— А вночі й не ви-и-идно, — сказав я з приспівом.

— І видно. Бо в мене ліхтарик є.

— А де ж той ліхтарик?

— А ось він, — і подала мені білий шапкастий гриб.

— Це ж гриб!

— Ну й що. А вночі він світиться.

Я засунув гриб під сорочку, зробив темне дупло і встромив туди носа: точно!.. світиться гриб!.. синім холодним вогнем. Від цього світла під сорочкою стало синьо, і вийшла маленька ніч — небо, земля і повний місяць.

— Знаєш, Ніно, — зірвавсь я на ноги, — бери свій ліхтарик і гайда... в біле глинище.

— А там що?

— А там — нора. Ціла печера. Глибока-глибоченна. І страшно. Ходімо!

Я подав їй руку. З човна вона стрибнула на берег, зняла свої білі туфельки. Вона була майже рівня, ось так — по чубок мені, хіба що трохи щупліша і незасмагла, як і Адам.

До цього Ніна сиділа тільки в човні. А зараз ступила на камінь і чомусь опустила очі. "Не бійся. Ходімо!" — я повів її через брід, через лозняки — на той бік річки.

Стежка звивалася вгору. Земля під ногами була суха, червоняста, і нам частенько траплялись кремінці. Ніна застрибала, заойкала: ой гарнюсі, ой сюсімумсі... Дівча — воно завжди дівча. Тут, показав я Ніні, кремінці найкращі: є гострі, є плескаті, є схожі на стародавні ножі. А яких вони кольорів! Бачиш: і лимонні, й зелені, і кров'янисто-багряні. А як викресують іскри! У мене дома цілий картуз кремінців. Хочеш, можу промінять на ліхтарик. Або й так віддам. Назавжди.

З балачками пройшли ми далі, попід косогором. Уже видно, що скоро будуть копні, цебто глибокі ями, — стежка до них всипана білою глиною. Аж ось круте зривисько, майже пряма рудувата стіна, порита дощами, а під стіною — нори. То ходи в глинище.

Ми зупинились коло першої нори.

Ну як вам сказати: кругла дірка, треба лізти наче в погрібець, хтось навіть зробив рівненькі земляні сходи. А тільки ж темно. І холодом віє...

— Полізли? — спитав я непевно.

Вигляд у мене був, мабуть, нудний, бо Ніна так посміхнулась, як посміхаються старші над хлоп'ячим ластовинням. І я, будь, що буде, сьорбнув повітря і з'їхав униз, на верхню приступку. Ніна за мною. Вона підняла свій грибок, і ми, тримаючись за руки, полізли туди, під землю.

Нора, вичовгана людьми, була крута й слизькувата; я обережно просовував ногу, спершу одну, потім другу. Щось липке, може, павутиння, чіплялось за голову. Я йшов пригнувшись і чув, як мені в потилицю дихає Ніна.

— Не страшно? — питаю.

— Ні... А далеко ще йти?

— Далеко.

Хтозна, чи боїться вона, а мені таки моторошно. Бо над нами ціла гора землі, і трактори там ходять, і дядьки з лопатами. І вже не видно, де той вузесенький вихід. Хіба добіжиш до нього? Мимохіть вчувається: двигтить земля, потріскує... ось-ось тече піщаний струмок... Ми й дух притаїли; якщо перемовляємось, то тільки пошепки.

— Ніно, — кажу, — вище світло держи, бо темно.

— А може, назад?

— Та скоро вже.

Спускаємось углиб, і нора все похмуріша, і морозцем хапає за литки. Раптом: "Ой!" — я підсковзнувся, шурхнув у темінь, у мокру виямку. І щось упало зверху на спину — гиц! І світить мені у вухо. "Ніно, це ти?" — Ми злякались, але тут же й чмихнули од сміху.

Ніна встала, підняла над собою ліхтарик. "О-о! — сказала вона зачаровано. — Диви! Яка тут краса!.." Ми були вже в самому глинищі, у білій печері. Та ні, ви бачили білу печеру? З білої, чистої глини? Бачили, щоб і долівка, і стіни, і стеля, — щоб усе було наче підсинене, і все щоб горіло рівним морозним вогнем?

Ніна дивилась на це біле саяво, і обличчя у неї було здивоване, а на щоках зробились глибокі рожеві ямки. В тих ямках неначе світився мед. Мені аж солодко стало в роті, я стулив язик жолобком і кінчиком язика лизнув її щоку.

— Ай! — сказала Ніна. — Ти що лякаєш? Мокрим таким тицькаєшся.

Вона витерла щоку рукою, ще вище підняла ліхтарик і підійшла до стіни: у білій холодній глині, порубаній лопатою, заряхтіли барвисті камінчики, заблищали червоні жилки. Із тих жилок виступала вода і студеними краплями — цок! — падала під ноги. Здавалось, краплі тут же замерзали, і в печері лунко цокало від кожного їхнього удару.

Я змерз, притулився до Ніни, і ми пошепки, один одному на вухо, заговорили:

— Ніно, у тебе очі світяться.

— І в тебе.

— У тебе ніс холодний.

— І в тебе.

— У тебе губи дрижать.

— І в тебе.

— Давай звідси тікати.

— Давай.

Аж затокотіла печера, коли ми дременули назад.

Ми бігли, штовхались, падали, повискували од страху чи од сміху, не можу сказати. І ось — на горі... А сонця, а спеки, а пахощів тут — хух, як добре!

Постояли вдвох, як сліпі, зігрілись, надихались вволю.

— Давай пограємо в кремінці, — раптом сказала Ніна.

— Давай, — погодився я, хоч про себе подумав: "Може, не тре... Дівчача гра — кремінці. І ніколи в мене далі "перевоза" не йшло, я тільки бачив, як інші грали: дуже марудна штука..."

— Цур, я перша! — тим часом сказала Ніна і — хвять-хвять — швидко назбирала гарних, обточених камінців. —

О, рівно п'ять?

Вона сіла на землю, обсмикнула платтячко, а потім з якимось таємничим виглядом подмухала в руку, по-своєму розклала на долоні всі кремінці.

— Граю "квочку", — сказала вона.

Я не зглянувся, як Ніна підкинула кремінці. Підкинула, блиснула долонькою і — хап — зловила їх на спинку руки. Камінці стукнулись в повітрі, купкою впали на руку і як завмерли — жоден не скотився додолу. А вона ще раз кидь — і знов камінці на долоні.

Ловко!

І я колись пробував "квочку" — одного чи двох ловив. А це значить: далі будеш грати з тим одним чи двома камінцями, що назбирала "квочка". А нічого не піймав — все, вилітай, братику!

— Тепер — "перевіз", — мовила Ніна.

Висипала своє добро на землю і повела "перевіз", потім "карусель". Швидко, високо підкидала камінці, то по одному, то по два, то по три, і поки вони пролітали перед Ніниним носом, вона хапала з землі новий плескач, встигала підкинути і його, встигала сплеснути у долоні, а то й обкрутиться на п'ятах і піймать камінці, жодного не впустить додолу. Я тільки бачив, як мигтять її кіски, бігають очі, блискотять на сонці коліна, як вона водить ротом, неначе і ротом ловить плескачі, що так і мелькають перед нею.

— Все! — з видихом сказала Ніна і язиком змахнула крапельку поту, що повисла на кінчику носа, і стомлено сіла на землю. А в самої щоки пашать і в очах — веселі жаринки.

Ну, ясно: рада-раденька!

А от що мені робить? Як мені рятуватись, бідному? Аби ж то на ставку було та аби ж ми грали "дід бабу везе", то я б так запустив камінця, що він разів триста підскочив би на воді. Точно кажу: якщо не триста, то разів сім або вісім. А тут...

— Слухай, Ніно, — кажу, — краще підемо на Хіврю.

— Ти що, злякався? Грати не будеш?

— Не злякався, — кажу. — А на Хіврю спізнаємось.

— А що там на Хіврі?

— Ну-у! Такого ти зроду не бачила. Гайда скоріш!

Хівря — це наша гора; крутим своїм боком стоїть вона проти сонця. Тут, на осонні, вигорав трава, земля аж пашить, і гірко в очах від сухих полинів.

Ми вибрались на гору, ближче до неба, звідси видно степ, горбастий насип дороги і телеграфні стовпи, що стоять у степу, як олов'яні солдатики.

— Сідай, — сказав я Ніні і поплескав долонею по гарячій стежці.

Ми сіли так, щоб Ніна бачила мене, а я бачив Ніну.

— Вгадай, хто тут живе, — я показав їй маленьку нірку, ловко заховану в траві.

В ту нірку хіба що палець міг би пролізти. А проте як вона гарно зроблена: стіни гладенькі, кругло обчовгані, тонко-тонко обкладені ватою. Дарма що в землі — чиста й світла нірка.

— Тут живе павук-хрестовик, — сказала Ніна.

— Правильно. Зараз ми поговоримо з ним. Я дістав свій припас — капронову нитку і трохи смоли. Смолу розім'яв у долоні, похукав на неї, щоб м'якша стала, і зліпив "язичок". Почепив "язичок" до нитки. І тихо, обережно опустив його в нору.

— Посмикай, — сказав я Ніні. — Тільки не дуже смикай, а так, легенько. — І я показав, як треба дражнить павука. І прибрехав, що коли подразниш його, то він. сердитий, починає висвистувати.

— Ну що? — питаю.

Ніна схилилась над ніркою з таємничим виглядом; однією рукою водить нитку, другою рукою, пальцем, свариться на мене:

— Тс-с!.. Торкає... Хапає за нитку!

— Як сильно хапне — тягни!

І сталося так: Ніна шарпнулась назад, нитка за нею, і вилетів павук із нори, як рак за наживкою. Сивий хрестатий павук, що кліщами вп'явся в смолу. Він гойдався на нитці, якраз перед Нініним носом, чеберяв волохатими лапами.

Не було б то дівча, щоб воно не підскочило, не кинуло павука, не запищало, не ляснуло мене по шиї:

— Ах ти, брехун!.. Налякав мене! Поки ми штовхались і смішили себе штовханцями, павук витяг лапи зі смоли та й гулькнув у нору.

— Як вони прядуть нитку? — спитала Ніна.

— Хто вони?

— Таж павуки.

— По-моєму... кхм!.. по-моєму, ловлять пушинки і з пушинок прядуть. І нитки прядуть, і сітки для мух, і вату роблять для павучат... А навіщо тобі?

— Просто. Ось глянь, яка тонюсінька нитка. — І Ніна провела у повітрі пальцем.

Між одним і другим стеблом висіла павутина. Вона світилась на сонці. Гнучкі стебла натягували її, як струну. І павутина тихо, мрійно, заколисливо бриніла.

— Це, мабуть, антена, — зашепотів я. — Павукове радіо.

— Давай послухаєм, про що вона грає.

— Давай!

Я підставив вухо, прижмурився і сказав:

— "Ні-і-ін-на... Ні-іна..." — передає.

Ніна підставила вухо, послухала і сказала:

— "Льо-о-н-ня... Льо-оня..." — передає. Я підставив вухо і сказав:

— "Брень... брень... ти бренькаєш, Ніно", — передає.

Ніна підставила вухо й сказала:

— "Ні, це ти бренькаєш", — ось що передає. Ми разом підставили вуха, буцнулися лобами, і павутина — лусь!.. — обірвалась.

— От жаль! — сказала Ніна.

— Жаль! — зітхнув я.

Не змовляючись, ми встали й пішли за павутиною. Вона летіла в повітрі, звивалась, як струна; вона була жива й весела і кудись мандрувала у степ, і ми поспішали за нею.

— Бач, вона обминає бур'ян.

— Бач, тікає од ластівки.

— Бач, повертає на дорогу.

І ми повернули за павутиною, видерлись на стару шосейку і далі збиралися йти, якщо треба, то і в білий город, де білі будинки, білі кіоски, біле реміння в міліціонерів. І ми пішли б у той город, але вітер гойднув павутинку, погнав її в небо, вище телеграфних дротів, вище ластівок, аж туди — до пухких ватяних хмар. Зникла павутинка, розтанула.

А на землі zostались стовпи з білими чашками, і між ними були туго натягнуті дроти, які теж. очевидно, бриніли. Я приклав вухо до чорного стовпа. "Гуд-гуд-гуд", — загудів, задрижав роздратований стовп; натужне гудіння його йшло із землі, бігло по дереву, несло кудись по дротах.

— Ей, — сказав я до стовпів, — про що ви там гуд-гуд-гудите?

— Го-ду-ду, — сказав стовп.

— Про що, про що?

— Ду-ду-ду, — сказав стовп.

— Ет! — махнув я рукою. — З вами, стовпами, побалакаєш. "Бу-бу-бу, ду-ду-ду", — і більше нічого... Гайда, Ніно, додому, бо й так далеко забрались.

А й справді далеко, я тільки зараз угледів. Ми на самій горі, кругом небо, а там унизу-унизу маленька хата, така маленька й біла, як грибок; і не видно ні вікон, ні дверей, лише темні крапочки — крап, крап, крап. І

стоїть у дворі знак оклику (такий!), і махає мені комариною лапкою. Фюуу!.. Мабуть, Льоньку згадали і кличуть його, а Льонька за вітром повівся.

— Ніно, побігли!

— Побігли.

— Давай, хто швидше!

— Давай.

Летиш з гори, і тобі здається, що ти на Бакуні, верхи шугаєш через кущі, через канави; зелені копиці верб несуться тобі назустріч, і студить лице річкова прохолода.

Хух, от уже й брід!

— Ніно, ти завтра приїдеш?

— Не знаю.

— Приїжджай. Бо я тут, бачиш, один.

— Добре. Якщо в Адама нічого не трапиться — приїду.

— Ну бувай. Ніно.

— Бувай.

— ...Льонь, а з ким це ти балакаєш?

Ледь-ледь піднімаю важку од сонця голову. На грудях, на ліктях у мене синя, подавлена шкіра — видно, що довго лежав на шорсткому камені. Кожний бугрик і ямка відбилися на тілі. Від сонця, від лежання в очах мені темно, і я зразу не второпав, хто це і про що питає. А-а, мама прийшла. Стоїть з відром, з оберемком білизни. Буде полоскати на проточній воді.

— Так з ким ти, Льоню, говориш? — перепитує мати.

— Ні з ким. Лежу та й усе. А з ким говорити, як на нашому кутку хлопців не вродило?

— Бідна дитина, — з гіркотою мовила мати. — Цілий день лежить, печеться на каменюці, нема з ким і погратись. Так, не дай боже, відлюдьком ще виросте.

Мам, не журіться, не треба.

Хоч і лежав я тут сам з собою, а вже побував у білій печері, ловив павука, блукав по степу, одне слово — набігався, набалакався вволю.

9. ВСЕ ВІДПЛИВАЄ

Ви чули, як наближається рівний і тихий дощ?

Отак сидиш у хаті, мати одчинила вікно, і знадвору повівав свіжістю, а ти слухаєш... Деся далеко, в невідомому світі, починається шум... І то ще не шум, а шепотіння землі, шерхіт сухої трави, шелест пожовклого листя. Ти прислухаєшся: може, переспав і тобі шумить в голові? Ні, це вже садом іде неквапливий шум, іде до вікна і шумить у стіну — рівно, густо, заспокійливо, і пахне тихим дощем і тихими снами. Злипаються очі, і тебе огортає теплий спокій.

Ти сидиш заколисаний, а слух, проте, гострий — чуєш, як скрипить, набухаючи, мокре дерево. Стихло муркотіння під вікнами, шум одійшов за хату, і щось торкнуло тебе за плечі: ей!..

Стріпнувся, глянув я у вікно: нема вже дощу. І сонця нема, десь за хмарами. Але небо, димчасто-сіре, просвічується, воно підрожевлене захмарним вогнем, воно розсіває кремове світло. Від того світла блищать краплини дощу на мокрих стеблах.

З дрімотного поля потягло вітерцем, заплюскали краплі, струшені додолу. Вітерець дужчав; він, мабуть, не долетів ще сюди. Він тільки набирав розгону в степу. І там, у степу, щось починалось. Хтось від когось тікав чи хтось когось доганяв, — не знаю. Але там переполох, це ясно, і переполох страшний. Низько, при самій землі, котились, стрибали прудкі втікачі. Сірі, кудлаті, стрибали вони по канавах, зупинялись на хвилю, щоб перепочити, і припускали чимдуж. Гнались за ними такі ж волохаті клубки. Разом вони бігли по всьому полю, цілою отарою, бігли до села і злякано ховались у садки, у кущі, у канави. Що це таке? Зайці? Вовки?

Один клубок відірвався від гурту і боком, як підстрелений, покотився до нас. Стриб, стриб — заячим скоком влетів у паш двір і шасть під соломі, затих.

Я вискочив з хати й біжком до соломи: курай [1]. Забився в кубло, сидить. Ніби и досі труситься від дощу.

Отакі зайці.

Вітер гнав із поля мокрий курай.

Мені стало сумно.

Бо тільки вчора і ми всі бігли, як цей курай. І нас гнало поза городами. Сходились, збігались діти до баби Сірохи. А в дворі стояла машина, юрмився люд, бряжчали мідні тарілки, і дядьки ставили на кузов труну. Труна була довга, виступала з машини. Коли її нахилили, я побачив Адама: він лежав суворий і суворо дивився у небо. Загострене обличчя його світилось мертвим вогнем. Він помер тому, що не було чим дихать, сміятись, говорити. Вся живинка згоріла в ньому до краплі. Він уже пахнув землею і вирушав туди, звідки не повертаються.

Над труною ридала сліпа від сліз жінка, голосила баба Сіроха, хлипали наші баби; а в мене — як били мідні тарілки — струшувалось все в душі і гіркий клубок підступав до горла.

Поховали Адама за селом. Там росте кощавий старий бересток.

Не знаю, чи селяться лелеки на берестках. Думаю, що селяться. Вони люблять добрих людей. Таких, що травами лікують птахів чи будують співучі млинки.

— Ніно, — озвався я нарешті, — в тебе човен протікав. Бачиш?

— Протікає, — кивнула вона.

Я помітив, що в Ніни очі підпухли, вона була мовчазна, як ніколи. Ми сиділи годину й другу і не промовили жодного слова. Ніна дивилась на воду, вітер легенько ворухив чорну стьожку в її косах.

Нема Адама.

І про що нам було говорити?

День стояв хмарний; то набігали, то відкочувались геть легкі полохливі тіні; вже починали жовтіти верхи дерев, і в холодній прозорій воді відбивались багряні фарби осені.

Кілька жовтих листків прилипло до весла. Я глянув пильніше на човен і тільки зараз побачив: човен накренило на правий бік. Гарні колись, світлі березові лубки почорніли (а лубками було обшито борти човна), де-не-де пожолобились. дошки, крізь них сочилась вода. І набігло води чимало, аж притопило ніс, давно замочило Нініні ноги, залило водою її білі туфлі.

— Слухай, Ніно, він уже нікуди не годиться, твій човен.

— Ну що ж, так і буде.

— Не розумію: як?

— Без човна.

Я не міг уявити собі Ніну без кораблика. На чому ж вона припливе сюди? А для мене Ніна завжди пливтиме: з пухнатих хмар па землю, тихими луками до річки, а річкою — до нашого броду.

— Ніно, я зроблю тобі човен.

— А ти вмієш? — вона глянула на мене, і якась гірка усмішка торкнула її вуста.

— Спробую.

— А з чого ти зробиш?

Правда, з чого зробити? Я сів і задумався. З колоди не подужаю видовбать човна, та й не годиться: річка ж у нас міленька. То я тільки видумую, що в мене морська протока, а насправді ось тут, між камінням, де застряв був Бакун, і для моєї ноги тіснувато. От якби знайти щось

таке, легке й плавуче, щоб і стругать не важко, щоб і на воді держалось, щоб і гарний човник вийшов.

І тут я згадав: є! В посилці!

Вчора приходила до нас баба Сіроха. Стала під берестом, суха й почорніла, і жестом до мене:

— Ходи сюди!

Як завжди, вона дріботіла прудко, йшла не озираючись, тільки була ще скорботніше зігнута. Коли я ступив у хату до неї, там ще пахло, ну як вам сказати, — свічками, воском, пахло смертю. І в бабусі на щоках зробились глибокі й темні ями, такі ж ями були й під очима; мені аж страшно стало дивитись на неї. Здавалось, вона готувалася йти за Адамом.

— Ось, — хмуро мовила бабуса. — Йому посилка прийшла... Сьогодні, — і від того "сьогодні" (а він три дні, як у землі, вже не получить ні листа, ні посилки, ані роси з неба) у бабусі засіпались щоки, вона скоріше пхнула мені в руки диктовий ящик: — Візьми!.. Мабуть, для тебе старався...

Я не дуже второпав, хто старався для мене, взяв ту посилку і побрів додому. Ящик був відкритий, і коли я копирснувся в ньому, то витяг на стіл таке: зелені й стиглі шишки; пузатенькі жолуді, що скидались на засмаглих дядьків у беретах, і берети у них з поросячими хвостиками; витяг товстий шматок соснової кори, гілочку сизо-зеленої ялинки; велике сіре перо — журавлине або лелечине, і ще цілу жменю всякої дрібноти.

Все це я виклав на стіл і, зачудований, став розглядати кожну річ: для чого вона? І навіщо була Адамові? І хто прислав, і звідки?.. Потім подумав: адреса! Глянув на зворотну адресу. Але на кришці посилки,

замість зворотної адреси, хімічним олівцем був намальований такий чоловічок:

Цей чоловічок, як бачите, когось вітав. Кого? Я так і не розгадав би таємницю посилки. І, може, ніколи б не дізнався, хто вона, та людина, що прислала в наше село журавлине перо й мітелку ялини, не дізнався б зовсім, аби не Ніна.

От я сказав, що збудую човен, згадав про соснову кору і бігом злітав додому; взяв ящик з усім добром, узяв ножа, нагріб усякої всячини, що могла пригодитись в роботі, і прибіг до річки. Міркую собі: поки вирізатиму човен, хай Ніна розбере посилку, пограється. Цікаво ж...

Та як тільки я ступив на камінь, Ніна зиркнула на мене й зблідла:

— Прийшла посилка? Прийшла? Коли? І вона схопилась на ноги (під нею захитався човен), стрибнула на берег і, така розгублена, аж із сльозами на очах, кинулась до ящика.

— Диви, все, все прислав! Все, що треба, — шепотіла вона, викладаючи в пелену шишки, жолуді, сухі гілочки.

— Хто прислав? Ти знаєш його? — спитав я, зовсім спантеличений. Баба Сіроха казала: "Мабуть, для тебе старався", а виходить, посилка для Ніни, і дівчина ждала її з нетерпінням.

Ніна тим часом просунула руку в ящик і на самому дні, під сухим мохом, щось знайшла:

— О, є... Записка! — вона витягла клаптик паперу, з трепетом розгорнула його й пробігла очима.

— Читай. Вголос читай, — попросив я.

— Тут кілька слів. І про тебе. Ось, — Ніна подала мені записку.

Я прочитав:

Дорогий Адаме!

Не можу, не буду тебе втішати. Ти мужня людина. Радий, що в останні хвилини коло тебе стоятимуть вірні друзі. Висилаю для них те, що ти просив. Хай запахне в степу сосновим Поліссям. Привіт їм обом, капітану Ленду і Ніні.

Твій Олс.

Після "твій Олс", як і на кришці посилки, теж був намальований чоловічок, що підняв капелюх на знак привітання.

— Ніно, хто цей Олс? — спитав я.

Ніна мов заворожена перебирала дрібні червонясті галузки, березові китички, засушене листя, шкаралупки горіхів, все це роздивлялась, нюхала й складала в пелену. Я ще раз спитав:

— Ніно, хто він, скажи, той Олс?

— Він такий, як Адам. Вони вчились разом.

— А де він зараз?

— Робить те, що й Адам. Атомне сонце.

— І не страшно? І не спалить його те сонце, як Адама?

— Вони про себе не думають. Я була між ними. Вони кажуть: треба. Треба, щоб над землею було ще одне сонце. Треба, щоб воно світило сильніше за наше. Треба, вони кажуть.

— А навіщо це "треба"? Хіба так погано? Хіба нам з тобою мало сонця, мало трави на лугах, цвіркунів, метеликів, кульбабиного пуху? Навіщо придумувать ще одне сонце?

Нініні уста були холодно стулені, в них наче застигло оте рішуче "треба", і я зрозумів, що вона більше нічого не скаже.

Хвилину чи дві ми сиділи мовчки. Я озвався перший:

— Добре. Я зроблю тобі човник, Ніно.

— З соснової кори?

— Авжеж.

— Це чудесно. Я так хочу, так давно хочу. І саме такого, з соснової кори. Він найкращий: гарний, легкий, ніколи не протікає. Адам збирався мені зробити, та, бач, не встиг. — І Ніна опустила голову.

Колінця у неї тремтіли. Білі вузенькі туфлі її розкисли у воді, з носка виглядав набубнявілий палець. "Осінь. Холодно їй", — защеміло мені в душі.

Я взяв шматину соснової кори (а Олс прислав чималий шматок; либонь, відколупнув од старого стовбура). Кора була шарувата, як печиво. Справжнє тобі шоколадне печиво з білими цукристими прошарками. І на вигляд смачна. Я навіть спробував лизнути язиком: терпка і пахне смолою.

Бачу: Ніна сидить, підперши кулачками голову, зосереджено дивиться на моє мудрування і трішки, приховано всміхається. І, мабуть, думає: чудний цей хлопець...

Покрутив я в руках сосновий "пиріг", на око прикинув: як його обрізати, щоб вийшов корпус кораблика. Спершу, міркую собі, обріжу лишнє, обстругаю з боків так, щоб ніс і борти в мене вийшли. А далі почну видовбувати середину.

Взявся за ніж: він легко ріже, гладенько; сиплеться додолу червоняста порошокня, баранцями скручується стружка. Все йде нормально; вже загострився, видовжився корпус; правда, він ще грубенький, неоковирний, але видно: це тобі не абищо, а щось серйозне. Одна лиш біда: чикнеш ножом різкувато, так і злітає верхня луска, відшаровується; кора, бачте, клеєна поганенько. Та не біда, скоро я приловчився, і робота пішла як слід.

Ніна сидить замислившись, тихенько собі дивиться, що воно в мене виходить. Мовчить, ані пари з вуст. За це я найбільше її поважаю. Знаєте, аби на місці Ніни був хтось інший, то почав би: не так ріжеш, не там стругаєш, треба ось так, а не так... Словом, так тебе затакав би, що в тебе обов'язково щось зіпсувалось би. А зіпсувалось, тоді він ще дужче: "Я ж казав! Я ж казав!.."

Ніна — зовсім інша людина. Гляньте: зіперлась на кулачки, лице тихе й замислене, в очах — терпеливе чекання. То сонце, то хмарні тіні пролітають над нею.

— Дивись, — кажу Ніні, — "Санта-Марія" прийшла. Кинула якір.

На воду впав жовтий вербовий листок. Довгенький, глянсований, з гордо піднятим і закрученим хвостиком, він скидався на каравелу "Санта-Марія" [2], котру я бачив у книжці. Листок стояв нерухомо. Та ось

дмухнув вітрець, забрижилась вода, і човник погнало до берега. Він летів і водив сюди-туди носом, наче вибирав, куди йому краще причалить.

— Льоню, — озвалась Ніна, — а можна і в моєму кораблику зробити високий ніс?

— Можна. Такий і зроблю. Ось, — і я показав майже готове суденце.

Воно стояло у мене на руці, новеньке, темно-червоного кольору, із смолистим запахом; міцні борти, що звужувались донизу, були добре обтесані, а вся носова частина задерта вгору.

— Ой, — тихо сказала Ніна, і очі в неї зажевілись. — Справді як "Санта-Марія"!

Вже залишилось небагато: видовбать кору зсередини. Ніж у мене з гострим кінцем, і я провів заглибини понад бортами, кормою і носом. А далі тільки підколупуй соснову луску — сама одлітає. Глибшає човен, стає просторіше в його трюмах, а я прикидаю в думці, де зробити лаву, де щілини для весел. Вичищаю луску, видмухую порошок, а Ніна тихцем посміхається, косуючи оком на мене.

— Чого ти, Ніно?

— А так. Вуса в тебе геройські.

— Які, які?

— Червоні вуса. Як у пірата.

Здмухнув я вуса, струсив шоколадну тирсу, що всипала мені сорочку й штани, і підняв у руці суденце:

— Готово! — кажу. — Ще весла виріжу.

І от наш кораблик стоїть на воді. Злегка погойдується. Два соснових весла виблискують на сонці. Од червоних бортів — густа багряниста тінь, що коливається на хвилях. І Ніну злегка погойдує. І на її лице падає червоний відблиск. Вона стоїть у кораблику, зовсім не схожа на ту дівчину, що сумно сиділа на березі. Гляньте: вона, мов чайка, зором, крильми, тілом своїм подалась уперед, готова от-от злетіть; розсипались на вітрі її коси, тріпоче біленьке плаття. Я кажу:

— Ніно, стривай! А вітрило? У мене є шмат парусини, ну-бо стривай!..

Я ставлю високу щоглу з хрестовиною, шпагатом і клеєм кріплю вітрило, і вітер напинає мій парус, неспокійно лопоче, на швидку течію розвертає судно.

— Льоню, сідай! — гукає Ніна. — Вдвох попливемо.

— Як? І мені сідати?

— А чого ж!

Це ж не простий кораблик, це Нінин, і я зробив його з соснової кори, яку прислав нам таємничий Олс, той, що знімає капелюха, вітаючи людей.

Кораблик несло в протоку, і я стрибнув саме вчасно: нас кинуло в бризки, в бурхливий потік, обшугнуло водою; я наліг на весла, грудьми уперся в праве весло, крикнув Ніні: "Стережись!" — і повернув наш вітрильник так, щоб він проскочив повз гострий камінь. Ще раз труснуло, обдало мене піною, і ми вийшли на чисте плесо, попливли за водою.

Мокрі, ми сиділи поруч, під вітрилом, дивились на береги. А береги в нас такі: то підмиті печери, де сплелись корневища, чорні й вузлуваті, як

морські спрути; то світлі піщані відмілини, всипані черепашками; то круті глиняні припічки, геть подовбані норами, — там селяться зграї стрижив, — зараз вони з вереском носились над лугом.

Ми пливли під вербами, наче в зеленому гроті; тут стояла припишкла сутінь, і лише подекуди вгорі жаром світились китиці стиглої калини. Я сидів на веслах, вибирав дорогу. І раптом Ніна торкнула мене за плече. Я оглянувся. За нами сумно плив старий Нінин човник. Він, мабуть, не схотів самотнім залишитись на броду. І, притоплений, тихо снував за нами.

— Він когось везе, — сказала Ніна.

— Кого? Я не бачу.

— Дивись, на кормі.

О, таки справді! На кормі сиділа жовта стрільчата бабка. А мені здалось: на маленькому авіаносці притулився вутлий двокрилий літак. Може, він потерпів аварію, і Нінин човник везе його до найближчого аеродрому?

На одному закруті старий притоплений човник ткнувся у берег і став. Бабка від поштовху злетіла. У польоті вона ще більше нагадувала мініатюрний літак, неважко було побачити й пілота, що махав нам з кабіни шоломом, і ми попрощалися з ним.

Та скоро і наш кораблик зупинився. Що за морока? Збурена вода кипіла, крутила поверху піну, але стояла на місці: щось їй перетнуло шлях. І тільки насподі, в глибині, течія клекотіла і била струменем, рвучи запону. Наш вітрильник здригався, тремтів, як живий, але далі не йшов. Ми з Ніною переглянулися, нічого не розуміючи. Я перехилився через борт, поводив очима і вгледів: там, де збирається піна, стирчить із води щось таке, схоже на плетену корзину.

— Ага! — вигукнув я. — Все зрозуміло!

— Що там? — спитала Ніна.

— Верша! Це Глипина верша. У нього така бовдуряка, що перекриває всю річку. І знаєш, що люди кажуть: Глипа вночі відкриває шлюз на верхньому ставку і спускає воду і коропів, тих, що колгосп розводить. А тоді, лисюга, тягає собі рибку — пудами...

— А воно й видно, — сказала Ніна, — що воду спускали.

Атож, якщо придивитись, то видно: розливалась недавно річка; оно зтягло мулком острівці, причесало траву, розвішало мох на сучках.

"Цікаво, — подумав я, — що піймалось у Глипину вершу?"

Взяв жердину і ткнув у річку, туди, де бульбашилась вода. Ткнув, але тичка не йшла — під нею щось тріпотіло. Я бовтнув жердиною і тут — як дрова! — плесь, плесь!.. Закипіла піна, забились риба, хвостами аж молотить по воді. Один корописце як хвисьнув, так і вилетів на берег, позяпав ротом і знов на дно.

— От риби! — сказав я. — Аж кишить. Тичку встромив — і не падає.

— Що робити? Це ж розбій! Може, покликать кого?

— Навіщо? Ми самі щось придумаємо... Знаєш, Ніно, Глипа затикає вершу соломою. А я затичку вийму, і хай иливе собі риба, тюгу-у! — у нижні ставки.

— Давай! Тільки швидше!

Я поліз у річку, а тут глибоко, і ноги по коліна грузнуть у муляку. Так я аж вухом ліг на воду, намацав рукою затоплену вершу, намацав її гузир і висмикнув цілий снопок соломи. Тільки висмикнув, як чую: залоскотало!.. затріпотіло!.. пішла рибка між моїми ногами.

— Ось, ось вона! — закричав я сміючись. — Пливе табуном! На волю!

А жирні коропці лінивим ходом, тягнучи за собою хвилю, пішли по течії. Вони плавно й поважно вихляли хвостами, луска на їхніх боках відсявала золотом. Риба зовсім нас не боялась, пливла попід самим берегом. Ми довго проводжали коропців. Та ба! Знов якась перепона! Так само крутило воду і зашумовувало піну. Виявляється, обачливий Глипа поставив ще одну, контрольну вершу. І тут я витяг затичку — жмут гнилої соломи. Тепер була вільна дорога від верхнього ставу до нижнього.

— А верші? — спитала Ніна. — Глипа їх знов поставить. І буде тягати коропи.

Гм, верші... Що з ними робити?

— Ніно, — сказав я. — Вже вечоріє. А ми з тобою мокрі та й змерзли; бач — у тебе сироти на ліктях. Давай розведемо вогонь.

— О-о, це прекрасно!

Над річкою, в густих кущах, ми назбирали падалішніх стебел, хмизу, сухого гілляччя. Поки Ніна лаштувала багаття, я притяг Глипині верші. Вони добряче вимокли у воді, стали аж чорні, від них на сто метрів несло мулом і риб'ячою лускою. Ці важенні споруди я поставив так: одну вершу підпер другою, щось вийшло схоже на курінь, а внизу якраз було місце для вогню. Коли спалахнуло полум'я, ми побачили грандіозну картину: закурились верші! Тепла шипуча пара зміями повзла крізь плетену лозу і стовпом звивалася вгору.

— Диви! — сказала Ніна. — Немовби чуми димлять. А ми з тобою ескімоси і їмо ведмежатину.

— Еге, — зіщулився я. — Ескімоси. І, мокрі, сидимо на снігу.

Чи то вогонь додав темноти, чи ми не помітили, як упала темрява. Нас обступила ніч, обступили чорні кущі, з-під яких тягло річковою сирістю. А коли вогонь відкидав пільму, тоді — лиш на коротку мить — багрянний полиск падав на вітрило, і нам було видно щоглу і сонний кораблик, що стояв коло берега. Над нами тремтіли зорі, сині, як іскри бенгальських вогнів.

Я ще підкинув хмизу у багаття, полум'я шугнуло вгору, під самі верші. Сира лоза довго шипіла й сичала та ось, нарешті, спалахнула, червоні язики поповзли в небо, і верші, як дві ракети, снопами вогню освітили весь луг.

Оце красота!

Ніна підскочила (а очі горять) і давай: "Трам-та-там! Трам-та-там!" І пішла круг вогню, стріпує косами, плеще в долоні, а я за нею і наче вибиваю в бубон, а полум'я тріщить, сипле додолу жарини. Чуєте? Гримлять тамтами в джунглях! І раптом — ніч...

Впало, обвалилось вогнище, одразу повіяло холодом, дихнуло порожнечою, осіннім смутком.

Ніч стояла між нами; я тримав Ніну за руку, але не бачив її. Ми принишкли, наче осиротіли без вогню. Десь у небі зі свистом пролетів самотній птах.

— Осінь, — сказала Ніна.

— Осінь, — сказав я. — Птахи у вирій збираються.

— І мені пора.

Я відчув, як вона легенько стисла мені руку.

Ніна відпливала восени.

Все пливе восени: листя за водою, хмари, павутиння, птаство, школярі, комбайни. Все кудись пливе, прощається з літом. І Ніна прощалась.

Як завжди, ми зустрілися з нею на броду. Вона сиділа в кораблику, я на камені. По воді проносились тіні журавлиних ключів.

— Ти в який клас підеш? — спитала Ніна.

— В третій.

— Значить, скоро забудеш про мене.

"Ет, — знизав я плечима. — Навіщо пусті балачки?"

— Так, ти забудеш про мене, — тихо, але твердо сказали Ніна. — У мене друзів багато було, вони повиростали, купили собі мотоцикли, транзистори, квитки на футбол. І коли я приходжу до них у гості, вони дивляться на мене сонними очима і не впізнають. "Ти хто?" — питають. "Ніна", — кажу. "Не знаю такої". — "А пам'ятаєте, — нагадую тоді, — як ми слухали в степу павукове радіо?" — "Тю, що за дурниці!.. Павукове радіо! Йди собі, дівчино, геть, не мороч нам голову!.."

Хтозна, про кого це казала Ніна, та я чомусь живо побачив Глипу, побачив, як він сонно глипає над своїм патефоном, бо він, коли добре підіп'є, крутить одну музику:

Ех, Дуня, Дуня я-я,

Дуня ягідка моя...

— Не всі такі, — ображено засопів я. — Адам не забув. Він часто казав про тебе.

— Адам, — Ніна особливо якось вимовила це ім'я. — Адам був дитина. Велика дитина. У нього був свій Буме, своя Сопуха і свій ліхтарик. Ліхтарик він мені подарував, ти його бачив.

— А-а, це Адам подарував? — аж тепер я дізнався, де вона взяла грибок, який світив у печері місячним світлом.

Я порився в кишені, витяг свої припаси. Забрів по коліна в воду, до її кораблика, і сказав:

— Ніно, ось два кремінці. Найкращі. Один світлий, другий з багрянцем. Вони викрешують вогонь. Якщо тобі страшно-страшно стане, візьми їх і так покреши — блись, блись, і все, і страху не буде.

— Гарні кремінці, — сказала Ніна й загорнула їх у хустинку. — Ну все, Льоню, мені пора.

Вона сіла в кораблик, спустила весла на воду. Легкий, з соснової кори, вітрильник вийшов на течію. Вся річка була встелена жовтим листям, від нього рябіло в очах; серед жовтого листу плив її тихий кораблик. А над нею неслись павутинки, а ще вище — журавлині ключі. Річка петляла долиною, губилась за бурим горбом. І кораблик віддалявся, меншав, мрів над водою. Я вже бачив тільки присмучену дівчину, яка жевріла на сонці, мов свічка.

— Ніно, прощава-ай! — змахнув я рукою.

— ...щавай! — відгукнулась луна.

— На те літо ждатиму. Чуєш?

— Чую!.. Приїду!..

Я зіп'явся на носки, але вітрильник став маленький, як тінь журавля. І раптом мені здалося: то справді журавлик! Гляньте, він знявся з води, понісся над землею, вплив у небо і з розвороту пішов за бистрим ключем.

Навіть примарилось мені: я бачу Ніну. Вона спрямовує. свій крилатий кораблик у синю затоку, веслує між хмарами. А хмари над нею — як скелі. А вітрило у неї — як біла пір'їна. А вода чиста-чиста, без дна.

Попливла Ніна у вирій. За птахами.

...І досі не знаю, чи була вона, така дівчина, чи я її просто вигдавав.